AIDAI

LIETUVIŲ-KULTŪRINIS-ŽURNALAS
LITHUANIAN-CULTURAL-MAGAZINE

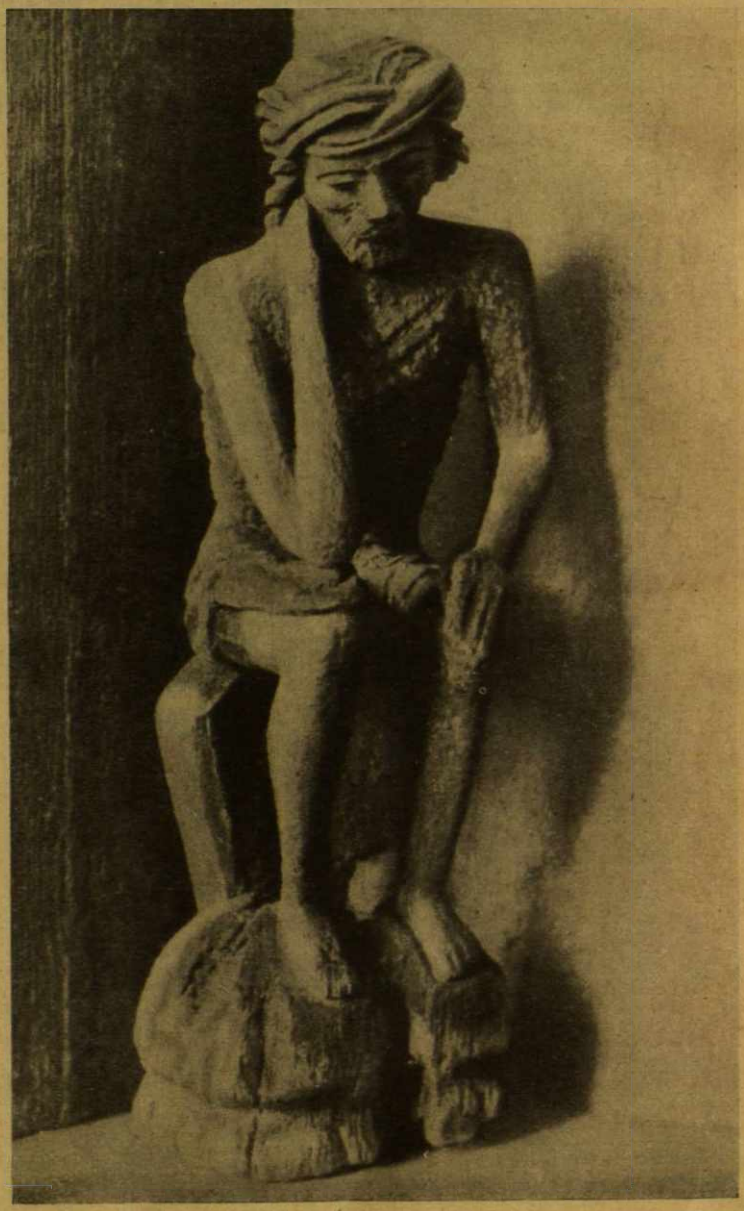

MIUNCHENAS

1946 M. SAUSIO MĖN. 15 D.
NR. 1 (13) 3. METAI

Rūpintojėlis (lietuvių liaudies skulptūra)

TURINYS

Nr. 1. 1946 metai
-SAUSIS-

L. Dambriūnas — NUSIKALTIMAS IR BAUSMĖ . 3 psl.

Thornton Wilder — ŠĮ KARTĄ ŠIAIP TAIP PASISEKĖ . . . . . 5 psl.

Jonas Aleksandriškis-Aistis — KELIONĖ, EINI TU, TAS PATS, KAUNAS, DAINA, DRAUGYSTĖ, GIMTINĖ, SERENADA (eiléraščiai) . 6—7 psl.

Kazys Bradūnas — SAPNAS APIE ŠIAURĘ (eilėr.) 8 psl.

A. Ignaitis — ATOMINĖ ENERGIJA . . . 9 psl.

S. C. — KAUNO OPEROS SUKAKTĮ MININT . . . . . 13 psl.

A. Fledžinskaitė-Košubienė — TAUTINIS MENAS MŪSŲ STOVYKLOSE . . . . . 14 psl.

J. K. — POLITINĖ APŽVALGA . . . 15 psl.

Iliustruota L. Vilimo darbu ir Fryderik Baumgart nuotraukomis. Viršelis ir vinjetės dail. V. Petravičiaus.

AIDAI

MIUNCHENAS, 1946 M. SAUSIO MĖN. 15 D. NR. 1 (13) 3. METAI

L. Dambriūnas

NUSIKALTIMAS IR BAUSMĖ

Naujausi išradimai atominės energijos panaudojimo srityje dar kartą duoda progos stebėtis ir didžiuotis žmogaus proto pajėgumu, duoda progos kalbėti apie mokslo pažangos beribes galimybes ir leidžia pasvajoti apie ateities gyvenimo gražias perspektyvas. Iš tikrųjų atrodo, kad jau turimų ar netrukus turėsimų priemonių visai pakaks, kad pats žmogus galėtų susikurti žemėje rojų. O tačiau ar mes galime tvirtinti, kad ta kryptimi nors pamažu žengiame pirmyn? Ar galime pasakyti, kad dvidešimtame amžiuje, šiame didžiausių išradimų amžiuje, žmonės aplamai yra laimingesni, negu, sakysime, devynioliktajame, aštuonioliktajame amžiuje ar dar seniau? Ar žino istorija kokį kitą amžių, kuriame per palyginti trumpą laiką, per kokį trisdešimt metų, būtų tiek daug sunaikinta paties žmogaus sukurtų kultūros vertybių, kuriame būtų tiek daug sąmoningai iššudyta žmonių, kada būtų taip baisiai fiziškai ir morališkai išniekintas ir pavergtas žmogus? Vargu į visus šiuos klausimus galėtume šiandien atsakyti teigiamai. Greičiau galėtume teigti, kad moralinė žmonių pažanga neina lygia greta su mokslo pažanga, kad civilizacija ir išradimai nesušvelnino atskirų žmonių, klasių bei tautų tarpusavio santykių. Net priešingai: su sprogstamųjų medžiagų išradimu, su garo bei elektros energijos panaudojimu, su aviacijos didele pažanga žmonių nelaimių nesumažėjo, bet dar padidėjo. Ir visai suprantamas yra tas didelis visų žmonių susirūpinimas šiandien tuo civilizacijos naujagimiu — vunderkindu, kuris, tik ką gimęs, jau grąso sunaikinti visą senąjį ir naująjį pasaulį su visa jų kultūra bei civilizacija, visus žmones net su savo gimdytojais kartu. Žodžiu visiems jau yra, rodos, pakankamai paaiškėję, kad žmonija šiandien yra aiškiai atsidūrusi kryžkelėje, iš kurios ji būtinai turi pasukti moralinės pažangos keliu. Kitaip jos ateitis bus daug liūdnesnė, negu šių dienų gyvenimas.

Taip girdime šiandien daugelį kalbant ir rašant. Ar šitoks dabarties vertinimas ir ateities vaizdavimas yra teisingas, objektyvus? Ar jis nėra tendencingas, vienpusiškas? Klausimas turi pagrindą. Negalima, žinoma, būtų tvirtinti, kad aukščiau duotas gyvenimo vertinimas būtų visai nerealus, kad jis nesiremtų objektyviais gyvenimo faktais. Toks vertinimas irgi turi pagrindą. Bet, kaip žinoma, kiekvienas medalis turi dvi puses. Tad neprošalį gal būtų ir į kitą medalio pusę pažvelgti.

Tiesa, kad moralinė pažanga neina lygia greta su civilizacijos pažanga ir kad moralinis blogis gal niekad nėra taip triumfavęs, kaip šio trisdešimties metų karo laikotarpyje. Bet iš kitos pusės reikia pastebėti, kad moralinis gyvenimas vargu gali būti lyginamas su kultūros bei civilizacijos gyvenimu. Kultūros bei civilizacijos laimėjimai nežūsta su ta žmonių karta, kurios jie yra pasiekti. Jie visados sudaro pagrindą sekančiai kartai naujoms vertybėms kurti. Tuo būdu daugybė kartų per ištisus šimtmečius krauna nelyginant kultūros bei civilizacijos vertybių fondą, kuris kiekvienos naujos kartos vis yra paveldimas. Dėl to vienas kuris laikotarpis ar viena kuri žmonių karta negali didžiuotis kokiais nors ypatingais laimėjimas kultūros bei civilizacijos srityje. Be to iš tėvų protėvių paveldėto palikimo jos laimėjimai būtų visai neįmanomi. Dėl to ir šių dienų naujausi išradimai nėra ypatingi, nepaprasti, bet, galima sakyti, eiliniai išradimai, nes tai nėra nepaprastas šuolis pirmyn, bet tik vienas žingsnis nuo to, kas iki šiol buvo laimėta, padaryta.

Tuo tarpu visai kita tvarka yra moraliniame gyvenime. Šiuo atžvilgiu naujosios kartos nėra tokios laimingos: jos nepaveldi iš savo tėvų protėvių jokio moralinio turto. Kiekviena karta, kiekvienas asmuo moralinį savo gyvenimą turi kurti iš pat pradžių pats savo jėgomis. Iš tėvų paveldimas fizinis pagrindas gali būti palankus, bet lygiai ir nepalankus kiekvieno asmens moraliniam ugdymui. Kultūros bei civilizacijos vertybės yra, taip sakant, objektyvios, šalia žmogaus; sukurtos jos įgauna medžiaginių gėrybių pavidalą. Tuo tarpu moralinės vertybės yra subjektyvios, pačiame žmoguje ir per jį tegali pasireikšti. Medžiaginės gėrybės eina pagrindu naujoms gėrybėms kurti, tuo tarpu moralinės vertybės negali būti pagrindu, bet tik pavyzdžiu toms pačioms ar panašioms vertybėms išsiugdyti. Tėvų dorybių vaikai paveldėti negali. Jos tegali būti patraukiančiu pavyzdžiu toms dorybėms išsiugdyti. Štai dėl ko kultūros bei civilizacijos pažanga negali būti lyginama su moralinio gyvenimo pažanga.

Kaip atskiro žmogaus, taip visos visuomenės moralinio gyvenimo pagrindas yra žmogaus psichofizinė prigimtis. Fizinės prigimties atžvilgiu žmogus iš esmės nesiskiria nuo kitų gyvių. Užtat dvasine savo prigimtimi, kuri pasireiškia protu, valia bei jausmais, žmogus iš esmės skiriasi nuo visų gyvių. Šiuo atžvilgiu jis yra panašus į dvasines būtybes. Žodžiu, žmogus užima vidurį tarp gyvio, kurio gyvenimą reguliuoja vien biologiniai dėsniai bei instinkai, ir tarp grynai dvasinės būtybės, kuri yra laisva. O kadangi psichofizinė žmogaus prigimtis yra nuo senų amžių arba, kaip tikyba sako, nuo pat žmogaus sutvėrimo pradžios ta pati, tai ir moralinis žmonijos gyvenimo lygis įvairiais laikotarpiais iš esmės nesiskiria. Tiesa, atskiri individai iš to bendro lygio gali išsiskirti ir nukrypti į vieną ar kitą pusę. Ir tokius pavyzdžius kiekviename laiktarpyje mes turime. Kada žmogus yra valdomas žemesnės savo prigimties, t. y. biologinių galių bei instinktų, sakome, kad jis nuo bendro moralinio lygio krito žemyn, sugyvulėjo ar net sužvėrėjo. O kai žmogaus dvasinės prigimties galios, jo valia, ima viršų, žmogus gali iškilti virš bendro moralinio lygio iki tokių aukštybių, kad fiziné jo prigimtis tartum jam visai neturi reikšmės. Sakome, kad toks žmogus yra sudvasėjęs. Ir tokį žmogų vadiname šventuoju. Žinoma, jei atskirų individų moralinis lygis gali būti nevienodas, tai ir viso kolektyvo, visos visuomenės moralinis lygis įvairiais laikotarpiais irgi gali būti nevienodas. Bet jis gali svyruoti ir svyruoja iki tam tikro laipsnio. Žmonija netampa nei visai laisva, šventa, nei visiška žemesnės prigimties vergė. Kai tik moralinis blogis ima plačiau reikštis gyvenime, visuomet atsiranda jėgų, kurios ima veikti prieš ir vėl atstato pusiausvyrą. Kaip kiekvienas organizmas pajėgia kovoti su savo priešais — mikrobais ir pats įstengia užgydyti pūliuojančią žaizdą, taip ir visuomenės organizmas ginasi nuo savo pražūtį nešančio priešo, moralinio blogio. Kas yra tos jėgos, kurios saugoja žmoniją nuo visiško moralinio sunykimo ir pražūties, atsakyti nėra lengva. Vieni vadina jas natūraliniu biosocialinės prigimties dėsniu, kiti kitaip. Tikintieji vadina jas Dievo Apveizda.

Kaip ten bebūtų, mes aiškiai matom, kad moralinis blogis žmonijos gyvenime visiškos pergalės niekuomet neturi. Siauriau ar plačiau, trumpiau ar ilgiau pasireiškęs, jis visuomet būna nugalimas, sunaikinamas gerojo prado, kuris

galų gale triumfuoja gyvenime. Kas stebi gyvenimą, tas gali matyti daugybę pavyzdžių, kurie tai patvirtina. Ir tokių pavyzdžių mes turime pakankamai tiek atskirų asmenų, tiek luomų bei klasių, tiek ištisų tautų gyvenime. Kiekviena moralinė blogybė anksčiau ar vėliau pašalinama, kiekvienas didelis nusikaltimas yra baudžiamas, ir dar šiame gyvenime. Ne tik Judas, išdavęs Kristų, pasikorė. Mes žinome, kad ir šiandien retas budelis miršta natūralia mirtimi. Jei jo nepasmerkia jo paties sąžinė, tai pasmerkia ir nubaudžia jį sveikosios visuomenės sąžinė. Mūsų karta turėjo progos tiesiogiai ar netiesiogiai pažinti gyvenimą didžiųjų, taip sakant pasaulinio masto budelių, įvykdžiusių tokių nusikaltimų, kurie šaukėsi dangaus keršto. Ir jų nusikaltimas neliko nenubaustas. Daugelis jų jau atsiėmė savo atlyginimą, ir daugelis dar susilauks. Nei didieji nusikaltėliai, kurie šiandien sėdi Nürnberge kaltinamųjų suole, nei daugybė kitų, kurie teisiami Dachau ir kitur, nesitikėjo tokio likimo. Jie tarėsi esą nepriklausomi nuo nieko, savos naujos moralės kūrėjai ir galį daryt, kas tik jiems patinka. Dabar jau jie pamatė, kad yra įstatymų, kurie privalomi tiek silpniesiems tiek galingiesiems.

Neperseniai buvusis mūsų tautos elitas, didžiūnai bajorai, gyveno taip, tartum tik jie vieni būtų turėję teisę gyventi, o visi kiti — tik jų gyvenimo malonumui. Nors ir buvo krikščionys, savo darbininko nelaikė broliu ir net žmogumi. Pirko ir pardavinėjo, kankino ir žudė, kaip gyvulį. Dar mūsų seneliai nuo jų žvilgsnio drebėjo ir žemiau negu pačiam Dievui lenkės, o šiandien jų belikę tik niekingi likučiai. Ir pasitvirtina tiesa: tvirtas griūva, silpnas kelias.

Taip yra ir tautų gyvenime. Savo galybe garsūs kadaise visoje Europoje buvo kryžiuočiai, ugnimi ir kalaviju ėję „skelbti“ krikščionybės į Lietuvą. Ir atsiėmė jie savo atlyginimą už nuopelnus ties Griunvaldu. Ak ir šiandien jų palikuonys nesidžiaugia turbūt toje žemėje laimingu gyvenimu. 18-ojo amžiaus pabaigoje tautų gyvenime įvyko toks nusikaltimas, apie kurį kalbėjo beveik visas pasaulis. Trys didžiosios valstybės — Austro-Vengrija, Rusija ir Vokietija išsidalino Lietuvos — Lenkijos valstybę. Ir dar norėjo pūstis be galo. Ir atėjo laikas, kada visos turėjo sprogti. Iš pirmosios liko tik atskiri trupiniai. Carinės Rusijos politiniam gyvenimui vadovavo tuomet senoji jos aristokratija. Jos dėka senoji Rusijos valstybė buvo pavergusi tiek daug kitų tautų, kad joje kitataučių buvo daugiau, negu pačių rusų. O priespauda visų buvo bjauriausia. Didžiausių pastangų dėta visus surusinti bei suprovoslavinti. Kiekvienas pasipriešinimas, kiekvienas išsilaisvinimo mėginimas buvo slopinamas žiauriausiomis egzekucijomis ir Sibiro katorga. O kur šiandien toji Rusijos didumonė? Jos tik menki likučiai téra išsklaidyti po visą pasaulį. Daugiausia jos yra išnaikinę žmonės tų tautų, kurios kadaise Rusijos buvo pavergtos.

Panašiai įvyko ir su trečiuoju derybų partneriu. Kadaise garsėjusi poetais ir filosofais, 19a. Vokietija ėmė ypač žavėtis kariais. Ėmė garbinti fizinę jėgą ir stojo į rungtynes su didžiosiomis pasaulio valstybėmis dėl hegemonijos. Ryškiausiai ta naujoji ideologija reiškėsi trečiajame reiche. Goebelsas savo laikraštyje das Reich rašė: „Žemių pasidalinimas néra Dievo suplanuotas, bet žmonių įvykdytas, ir tai néra moralės, bet jėgos klausimas“. Kas pripažįsta jėgos principą, tas turi atmesti teisės bei moralės principus. Trečiojo rcicho vadai taip ir elgėsi. Jie nepripažino teisės egzistuoti ne tik mažoms ar vidutinėms valstybėms, kaip Baltijos valstybėms, Čekoslovakijai, Lenkijai, bet ir didžiosioms, kaip Rusijai, kuri pagal jų planą turėjusi būti vieta jų kolonizacijai. Gražiausia jiems dainelė buvo: Mes norime joti į rytus. O lengviausias būdas ten įsiviešpatauti — išnaikinti ten gyvenančius žmones. Nuo kryžiuočių laikų liejosi rytuose kraujas nuo teutono kalavijo. Ak ir žuvo ten ne dešimtys ar šimtai, bet milijonai. Ir ką gi po viso to mes matom? Matome, kad tas sąmoningas, budeliškas ištisų tautų žudymas, tas visiškas moralinis išsigimimas, tas dangaus keršto šaukiantis nusikaltimas neliko neatlygintas. Visi tie nusikaltėliai dar šiame gyvenime atsiėmė pelnytą savo atlyginimą. Ir ne tik jie vieni, bet ir visa tauta, kuri juos garbino ir kuri būtų juos dievinus, jei jie būtų laimėję.

Pavyzdžių užteks. Jų kievienas gali rasti dar tinkamesnių. Visi jie mums aiškiai sako: yra moralinė tvarka, yra Dievo Apveizda, kuri neleidžia blogiui įsiviešpatauti pasaulyj. Karas būtų dar didesnė blogybė, jei jis neprisidėtų prie blogybių pašalinimo. Šių eilučių autoriaus nuomone, šio karo pateisinimas ir svarbiausias uždavinys ir yra pašalinti tuos didžiuosius moralinio blogio šaltinius, blogio, dėl kurio mūsų karta tiek daug yra kentėjusi. Dalis jo jau pašalinta, tikime, kad jis bus pašalintas ir visas. Bet jeigu nuodėmė yra baudžiama, tai tik už dorybes galima atlyginimo. Mes laukiame didelės davonos — grąžinimo tėvynėn. Bet ar esame užsitarnavę?

L. Vilimas Žemaitijos „Sidabrinė“

„AIDŲ“ NOVELĖS KONKURSAS

„AIDAI“ skelbia literatūrinį konkursą novelei parašyti. Kūrinius reikia siųsti iki 1946 m., kovo mėn., 1 dienos Konkurso Komisijai, „AIDŲ“ Redakcija, München 27, Lamonstr. 21. Kūriniai pageidaujami perrašyti mašinėle, būtinai pasirašyti slapyvardžiu su prierašu „Novelės Konkurso Komisijai“. Kartu atskiram uždaram voke turi būti įdėta slapyvardė ir autoriaus pavardė su adresu.

Už geriausiai įvertintas tris noveles skiriamos premijos:

I premija — 1000 RM.,
II premija — 600 RM.,
III premija — 400 RM.

Konkursui skirti pinigai yra suaukoti nuoširdžių „Aidų“ rėmėjų.

Redakcija pasilieka sau teisę ir nepremijuotas, konkursui įteiktas noveles spausdinti savo žurnale, sumokant autoriui bendra tvarka nustatytą honorarą.

„AIDŲ“ LEIDĖJAI

Thornton Wilder

ŠI KARTA ŠIAIP TAIP PASISEKĖ

Paskutinį savo veikalą, pavadintą „The Skin of Our Teeth“, amerikiečių rašytojas Thorntonas Wilderis parašė karo metu. Tai yra tikrai keistas ir sunkiai suprantamas kūrinys. Jo svarbiausieji veikėjai yra Mr. Antrobus, jo žmona, Mrs. Antrobus, sūnus Henry ir Sabina, puiki mergaitė, iš dalies Mr. Antrobus mylimoji, iš dalies viréja. Nors visi šie žmonės vilki moderniškais drabužiais, vis dėlto tuo pačiu vaizduoja Adomą, Ievą, Kainą ir Lilithą. Pirmajame veiksme jie draugė su dinotaurais ir mamutais, kurie eina naminių gyvulių pareigas, išgyvena ledlaikio periodą, antrajame — Didįjį Tvaną ir trečiajame — modernišką karą. Čia spausdinamoji scena ir vaizduoja veiksmą, kuris vyksta nuaidėjus paskutiniam karo šūviui. Mrs. Antrobus išlenda pusiau išbadėjusi iš rūsio. Gladys yra jos dukté ir draugė su kitais turi 5000 metų senumo. Kūrėjas tuo būdu nori pasakyti: Motiną Žemę lanko ir lankys vis tos pačios katastrofos, ir dėl visko yra kalti vis tie patys žmonės, kurie toki, kokie buvo, iš esmės ir liks.

Praskleidžiama už durų užuolaida, už kurios pasirodo iki pusės Mrs. Antrobus galva, — ji atsidėjusi klausosi. Antrobus yra pašiurpusi ir sulysusi. Apsivilkusi suplyšusiais drabužiais, galvą iki pusės apsivyniojusi šaliu.

Mr. ANTROBUS: Jau švinta. Ten dar tebeliepsnoja Newarkas, o gal Jersey City. Taip, taip — galiu prisiekti, jog girdėjau čia kažkieno žingsnius. Tik nieko nematau. *Pradeda po sceną vaikščioti.*

Duryse pasirodo Gladys galva. Ji laiko vaiką.

GLADYS: Mama, būk atsargi.

Mr. ANTROBUS: Pasisaugok, Gladys, kad niekas tavęs nepastebėtų.

GLADYS: Ak leisk man nors minučiukę čia, lauke pabūti, Aš noréčiau, kad mažytis galėtų nors truputį šviežiu oru pakvėpuoti.

Mrs. ANTROBUS: Gerai, gerai, tik žiūrėk man, kad būtum budri. Tuo tarpu aš pažiūrėsiu, gal galėsiu ką nors rasti. Paruošiu tau lėkštę skanios sriubos, kol tu spėsi Jack Robinson ištarti. Gladys Antrobus, žinai, ką aš matau? Ugi tą gerąjį senuką Mr. Hawkinsą, kuris šluoja šaligatvį ties savo krautuve. Šluoja šluota. Matyti visai senis išėjo iš proto, lygiai, kaip ir visi kiti. Matyti aplinkui vaikščioja dar pora kitų žmonių.

GLADYS: Mama, grįžk, grįžk.

Mrs. Antrobus sugrįžta prie užuolaidos ir klausosi.

Mrs. ANTROBUS: Gladys, aš kažką užuodžiu — čia kažkas ne taip kvepia, kaip reikėtų. Visi yra lyg ne savi. Aš matau gatvę einant kelias moteris.

SABINOS balsas: Mrs. An-trobus!

Mrs. ANTROBUS ir GLADYS: Kas yra?

SABINA: Gladyyys, Mrs. Antrooobus. *Įcina.*

Mrs. ANTROBUS: Gladys, tai tikriausiai Sabinos balsas, kaip manę gyvą matai — Sabina, Sabina. — Jūs gyva?

SABINA: Aišku, kad gyva. Kaip jums pavyko? — Prašau manęs nebučiuoti. Aš daugiau nebenoriu bučiuoti jokios žmogiškos būtybės. Šš-š-š, o, dėl to nėra dar ko jaudintis. Verčiau suimkite save į nagą: karas jau pasibaigė. Dabar galite jau laisviau atsikvėpti — karas jau baigtas.

Mrs. ANTROBUS: Karas jau baigtas. Aš jumis netikiu, netikiu! Aš negaliu tuo tikėti.

GLADYS: Mama!

SABINA: O kas tai?

Mrs. ANTROBUS: Tai Gladys su savo kūdikiu. Aš jumis netikiu. Girdi Gladys: Sabina sako, kad pasibaigė karas. O, Sabina!

SABINA, *pasilenkdama prie kūdikio:* Tu mielas Dieve! Ar vaikas dar tebegyvas? Ar gali jis matyti? Gali rėkti ir judėti, kaip ir visi kiti vaikai?

GLADYS: Taip, taip, gali. Jis viską puikiai mato.

SABINA: Ko jūs tiek daug kalbate? bet verčiau apie tai neklausinėti. Tu Viešpatie, tuos septynerius metus išgyvenau stovyklose ir pogrindžiuose ir visai užmiršiau, kaip žmonės elgiasi. Mrs. Antrobus, eikite nusiprausti, man gėda už jus. Apsivilkite pačiais geriausiais drabužiais. Mr. Antrobus pareis šiandien po pietų — aš jį buvau sutikus ten — mieste.

Mrs. ANTROBUS ir GLADYS: Tai jis gyvas? Ir ateis? Tikrai, Sabina?

Mrs. ANTROBUS: O Henry?

SABINA, *visiškai nesijaudindama:* Taip, žmonės sako, kad gyvas ir Henry. Bet prašom tiek daug nekalbėti. Verčiau pirma susitvarkyti. Gladys, jūs tikrai baisiai atrodote. Nejau jūs neturite padoresnio apdaro? *Sabina nuvaro ją prie durų užuolaidos.*

Mrs. ANTROBUS, *pusiau įlindusi žemyn:* Taip, man reikia kuo geriau apsivilkti, ypač šiandien. Bet, Sabina, — sakyk, kas laimėjo karą?

SABINA: Ko jūs tiek daug kalbate? — pirma verčiau eikite nusiprausti. *Toli pasigirsta švilpimas.* O, mano Dieve, kas tai per balsas?

Mrs. ANTROBUS: Jis visai panašus... visai panašus į anksčiau per pietus staugusią batų tepalo sireną. *Išeina.*

SABINA: Visai teisingai. Matyti vėl veikiai prasidės ramūs laikai — su batų tepalu.

GLADYS, *pusiau žemai lindėdamą:* Sabina, kaip manai, kai jau vėl įsiviešpatavo taika, tur būt, į namus užsuks ir pieno išnešiotojas?

SABINA: Be abejo, kai tik kur nors pasigaus nors vieną karvę. Bet pirma, brangioji, leiskite ją kur nors jam nutverti.

Gladys išeina. Sabina kurį laiką vaikščioja susimąsčiusi po kambarį.

SABINA: Tepalai batams. Viešpatie, aš visai užmiršau, kaip toji taika atrodo. *Ji pakrato galvą, paskum atsiséda prie užuolaidos ir ima šnekėti pro angą žemyn:* Mrs. Antrobus, prašom įspėti, ką šįryt brėkstant Mr. Antrobus veiké? Ugi prie pat rotušės durų pakėlė nuo žemės popierio lakštą. Ir žinote, kas ten buvo? Jūs numirsite iš juoko: paprasčiausias receptas, kaip išvirti iš visokių žolelių ir lapų sriubą, nuo kurios nepaimtų tryda. Taip, Mr. Antrobus visuomet vis ką nors sugalvoja — jis manę prašė, patikus jus, pasveikinti, jo vardu. O, jis sako, taikos metui turįs galybę puikiausių projektų. Kaip jis mini, daugiau nieks negalės daryti jokių kvailysčių, nieks negalės tinginiauti. A, tiesa — kur jo knygos? Kaip? Prašau atnešti man jas čia, į viršų. Jis nieko kito nenori, tik pirmiausiai pasižiūrėti, kaip atrodo jo knygos. Jis sako, kad jei jūs jo knygas sudeginote arba jas sugraužė žiurkės, tai tuo atveju visai neapsimoka nieko pradėti iš naujo. Visi, kaip jis sako, bus nuostabūs, visi labai stropūs ir nežmoniškai išmintingi.

Ranka paduoda į viršų dvi knygas.

SABINA: Kokia tai kalba? Pū-ū-ū, apipeléjusios. O jums, Mrs. Antrobus jis turi numatęs tokius planus: jūs turėsite studijuoti istoriją ir algebrą — ir Gladys, taip pat ir aš — ir filosofiją. O kad jūs išgirstumėte, kaip jis šnekasi. Priima du naujus tomus. A, tai anglų kalba. Jūs turėtumėte kada nors išgirsti, kaip jis šneka. Atrodo, tarytum jumyse jis matytų tam tikrą mikstūrą. Mrs. Antrobus, tam tikrą derinį, sulipdytą, šventosios, mokytojos ir dansingo direktorės, jei jūs be abejo, iš viso suprantate, apie ką aš kalbu. Žodžiu, viską viename asmenyje. Dar du tomai. Ū-ū-, vokiečių kalba. *Ji išsitiesia ant grindų, viena alkūne pasiremia, kita ranka apsikniaubia veidą, susimąsčiusi.* Nespėjome né apsižiūrėti — taika jau ir čia. Po kokios-savaitės ar dviejų pasikviesime Perknisus smagiai praleisti pas mus vakaro ir palošti bridžo. Tada užsuksime radiją ir pasiklausysime, kokį nežemiškai didelį pasisekimą turi nauja dantų pastos rūšis. Vėl lakstysime po kinus ir žiūrėsime, kaip gyvena mergaitės vaškiniais veidais — ir vėl viskas prasidės iš naujo, vėl iš pat pradžių. Tepasigaili manęs Viešpats ir teatleidžia man mano nuodėmes, tačiau man karas patinka. Ir kaip nepatiks — jei kiekvienas karo metu pasirodo, ko jis iš tikro yra vertas. Ir man todėl taip gaila, kad jis jau pasibaigė. Ir, tiesa — kad jį kur galas, būčiau pamiršusi. Mr. Antrobus man šį tą įdavė, kad jums atneščiau, — ar jūs mane girdite?

Įeina Henry, visai pajuodęs ir apsiblausęs. Apsiavęs sudriskusiomis puošniomis kelnėmis: prie dešinio peties šiaip taip laikosi ant siūlo pakibęs švie-

(Tęsinys 8 psl.)

JONO ALEKSANDRIŠKIO - AIŠČIO

EILĖRAŠČIAI

Jonas Aleksandriškis - vienas iš žymiausių, jau Nepriklausomoj Lietuvoj išaugusių mūsų lyrikų, atžymėtas ir buvusia Valstybine Literatūros Premija.

Dabar poetas gyvena Prancūzijoje. Iš Lietuvos J. Aleksandriškis išvykęs prieš dešimt metų studijuoti literatūros Grenoblio Universitetan, kur studijas baigė literatūros daktaro laipsniu.

Laiko įvykiai ir nelaimingas tėvynės likimas davė poetui ir naujų temų. Prieš pora metų Jungtinėse Amerikos Valstybėse išėjo J. AišČio vardu jo eilėraščių rinkinys „Be tėvynės brangios".

Šiame numery išspausdinti eilėraščiai yra patys naujausi, nurašyti iš poeto rankraščio, ir tik keli jų iš minimo rinkinio.

Draugystė

O jeigu kartais, po daugio metų
Sueisim vėl, mieli draugai,
Tai mūsų gretos jau bus praretę
Ir pasikeitę mūs veidai,
Tik širdis viena, ilgesio pilna,
Skausmo kupina, pasiliks jauna.

Ir mes kalbėsim, lyg tik prieš dieną
Likimas būt išskyręs mus —
Draugus minėsim visus, kaip vieną,
Ir pilnus sąmojaus, linksmus, —
Nes širdis viena, ilgesio pilna,
Skausmo kupina, pasiliks jauna.

Te metai žeidžia, te metai gydo,
Te vienas mirksnis žudo mus —
Tad nenuplėškim rytojui šydo,
Jis ir netikras įdomus, —
Vis širdis viena, ilgesio pilna,
Skausmo kupina, pasiliks jauna.

Atėjom siekti, klajoti, klysti —
Išėjus grįžti arba ne,
Težydi žemėj šventa draugystė,
Tegu tyčiojas nežinia,
Vis širdis viena, skausmo kupina,
Ilgesio pilna, pasiliks jauna.

Tai jeigu kartais, po daugio metų,
Sueisim vėl, mieli draugai,
Ir mūsų gretos jau bus praretę,
Bei pasikeitę mūsų veidai,
Tik širdis viena, ilgesio pilna,
Skausmo kupina, pasiliks jauna.

Villefranche-sur-Mer, 1945. 5. 3.

Eini Tu

Eini tu nuvergta — nenugalėta
Nuliūdusi tiktai — nenusiminus,
Žinodama tiktai, kad tavo veidą lėtą
Nelaimės aukština, vargai dabina...

Ir niekas niekad negalės pažemint
Turtingos sielvarto ir vargo lobiais
Ir neparaus, gražiai nulinkęs žemėn,
Iš gėdos veidas, išbalęs kaip drobė.

Vis ašarų, maldos, nusilenkimo
Iš pavergtos, pažemintos tikėjos,
Bet tu, užgrūdinta žiauraus likimo,

Gerai žinai savo jėgas ir vertę —
Ne šiandien juk tave palenkt norėjo
Ir ne nuo vakar nusilenkti verte...

Grenoblis, 1942. 7. 12.

Tas pats

Tous les pays cui n'ont plus de legende
Seront condamnes a mourir de froid.
Patrice de la Tour du Pin

Tas pats dar veidas — atviras ir sveikas —
Dar aisčių motinos akių giedra,
Nors keitė visa-ką beširdis laikas,
Nors blukino ir lietūs ir kaitra.

Panemuniais vis baltos drobės balo,
Vėjelis žaidė gintaro plaukais,
Ir sielvartas ir džiaugsmas, it metalas,
Dainuojamas skambėdavo laukais.

Sesuo, iš amžių ūkanos atėjus,
Paniekinus ir sielvartą ir vėjus,
Tu eiki aisčių motinos keliu.

Budėki apleista, budėk našlaitė,
Nuliūdusi ties rūtų darželiu —
Tu mūs garbė ir šlovė, lietuvaite...

Grenoblis, 1944. 11. 21.

Kaunas

Aleksoto šlaituos nuliūdusios liepos
Atsižiūri į Nerį ir Nemuną sraunų;
Kresna katedra — galingai pasistiepus,
Tarsi keltų iš klonio viena visą Kauną.

Ten senamiesčio lieknųjų bokštų rinktinė,
Išsiskyrę iš būrio liekni Karmelitai,
Viršum prieplaukos idiliška krantinė
Ir stogai, žaliumynai nuo upės ik kitai.

Ar nūnai ten varge didžiųjų didžiausiam
Pasiliks ten akmuo ant akmens? — vis klausiam
Ir su nerimo apmauda žiūrim į tolį —

Panašiai andai Vytautas žūstantį brolį
Ir liepsnojantį Kauną iš tolo stebėjo —
Ir negalim padėt, kaip ir jis negalėjo...

Villefranche-sur-Mer, 1945. 1. 31.

Daina

Ir auginom ir kraitelį krovėm,
Ir laimužę jai žemelėn lenkėm,
O varteliuos nusiminus stovi,
Rankeles gūdžiai sunėrus verkia...

Tai ir nuleidom, tai ir įkūrėm
Tave, vyriausią mūsų dukrelę,
Tai ir nurinkom šelmį vienturį,
Tai nudaigojom žalią rūtelę...

Nežinojom, kad vargelis lauké,
Kad jis lauké anta viešo kelio,
Kad saulutę debesėlis niaukė,
Kad raselė krito ant kaselių.

Vai tu neverki, vai neraudoki,
Vai nežiūrėki, miela, namolei —
Kalne kvieteliai byra nunokę —
Negal palikti barelio broliai...

O ji verkia, rankeles vis grąžo —
O skruosteliuos ašarėlės žvilga,
Tai ji keikia likimą negražu,
Tai rūgoja usneles ir dilges...

Grįžkit, sūneliai, iš lygaus lauko —
Tegu ten byra, kalne, kvieteliai,
Tik tenerauda, tik tenešaukia
Jūsų sesutė, raiba gegelė...

O dukrele, o vyrių vyriausia,
Vai tu nustoki kruvinai raudojus —
Per laukelį, per lygių lygiausią
Išvaduoti broleliai atjoja...

Vai tu paliksi angtos dvarą —
Vai tai mes duosim valių valelę,
Kad tau būt linksma, kad tau būt gera,
Kad nematytum niekad vargelio...

Grenoblis, 1942. 11. 16.

Kelionė

Gyvenimas tai kaip graži kelionė —
Išsirengi, keliauji ir grįžti atgal.
Vis priešais mus nežinoma vilionė,
Klaikus ir kerintis, tartum sirenos g a l?

Akyse gi, tartum kaleidoskope,
Vaizdų vaizdai, bet efemeriški, trumpi...
Kelionėj veriasi ir gyja sopės —
Eini ir eidamas imi ir suklumpi.

Vieni laivais — bures ištempęs vėjas —
Kiti gi pėsti eis per miestus ir šalis.
Ir nors sakais, kad tu ne Odisėjas,
Bet nežinai, kiek tu papasakot gali...

Tai kas, kad tavo laivas nesudužo,
Tai kas, kad tu namuosna sveikas sugrįžai,
Tai kas, kad likusių viltis nelūžo
Ir kad pati sutikt išėjo su mažais...

O jei grįžai praūžęs ir praleidęs
Tėvų turtus, lėbaudamas viešuos namuos,
Tave sutiks ir džiaugsmas jųjų veide
Viską gražiai atleis, viską ranka numos...

Jei mylima, kur andai laukt žadėjo,
Laiminga ir linksma nuėjo su kitu —
Tau širdį spaus ir jai atneš, lyg vėjas
Žiedų kvapus, nutolstant jūra nuo krantų...

Jei tėviškę, tarytum Marko Polo,
Nežinomas ir vargšas andai palikai —
Galėsi sekt, kaip ji graži iš tolo,
Kaip keitė veidą jos ir priešai ir laikai.

Kelionė?.. Taip, jinai graži, kaip reta —
Kiek nuotykių, kiek įspūdžių ir kiek vaizdų.
Ir niekas taip giliai nežeis, kaip metai —
Negydys niekas taip įsenusių žaizdų.

Vis priešais mus nežinoma vilionė,
Klaikus ir kerintis, tartum sirenos g a l?
Gyvenimas, tai kaip graži kelionė —
Išsirengi, keliauji ir grįžti atgal...

Grenoblis, 1940. 8. 12.

Gimtinė

Kokalny bujoję liepos, augę ąžuolai,
Šalimais tekėjus Praviena raudona
Ir akiraty numėlę tolimi šilai
Buvo mano džiaugsmas ir kasdienė duona.

Kokalnin pakopus — mano buvo išminti
Net takeliai — matės: Nemunas žvilgėjo,
O už jo Žigla, mėlsvai nujuodus, ir viršuj šventi
Skliautai, apačioj gi — vieškelis klegėjo.

Dar ten buvo tėvo kalvė nuolatos žvangi
Ir vaikystės namo pražiūrėtas langas,
Pro kurį stebėjau tad pasaulio plotį...

Ten mano gimtinė ir vaikystė brangi —
Ir varpai kasdieną po senovei žvanga,
Lyg tada, kai mokiaus džiaugtis ir svajoti...

Villefranche-sur-Mer, 1944. 12. 9.

Serenada

Kai nublykšta skliautai, ir dar vien tik vakarė,
Lyg sidabro drugelis plasnoja viena,
Sušiurena platanų šakelės nukarę
Ir iš tolo atplaukusi meilės daina...

Ilgesingi, nemarūs troškimai atbunda,
Tartum žvilgsnio gražaus ir gelmė ir gėla...
Ak, kad vakaras virstų į milžiną skundą
Ir taip nuolat kuždėtų vakarė tyla.

O kad prieteliaus toly paskendusiam lange
Suplasnotų sidabro drugelis žvainus —
Prakalbėtų gražiai tad nublyškus padangė,
Atminimų vėjelis padvelktų švelnus...

Ak kad tujen tada, rodos, lange rymotum,
Atsidėjus klausytum vakarės tylos,
Tai sidabro drugeliais tavęsp nuplasnotų
Šitie žodžiai pilni nematytos gėlos...

Grenoblis, 1943. 4. 19.

J. Aistis

sus admirolo antpetis. Likučiai auksinių ir šviesiai raudonų dryžių spokso išilgai jo kairės kojos. — Jis sustoja ir įsiklauso.

SABINA: Klausykite, Henry, jis sako, kad į šiuos namus neįžengtų daugiau jo nė koja. Jis Henry užmuštų, jei tiktai jį čia pamatytų... Jūs nieko apie Henry nežinote? Negali būti — tai kur ji padėjote? Kaip? Taigi, Henry kilo, kaip ant mielių, kol iškilo į pačias viršūnes. Kokias viršūnes? Palaukite, tuoj pasakysiu. Henry iš kapralo pakilo iki kapitono, paskum buvo pakeltas į majoro laipsnį ir galiausiai į generolo. Aš nežinau, kaip tat reikia tiksliai išreikšti, bet Henry yra priešas. Taip, Henry yra priešas. Visi tai žino, ir visi taip sako.

HENRY: Tai jis nori mane užmušti?

SABINA: Kas jūs toks esate? Aš jūsų visai nebijau. Juk karas jau pasibaigė.

HENRY: Aš jį užmušiu, ir tai tuoj pat. Aš jo beiškodamas veltui sugaišau septynerius metus. Kiti, kuriuos aš užmušiau, buvo visai ne jis, tiktai jo pakaitai.

SABINA: Mano Dieve, juk tai Henry. — *Jo veido išraiška pasidaro rūsti.*

SABINA: Aš jūsų visai nebijau. Karas jau pasibaigė. Karas pasibaigė, Henry Antrobus, ir jūs nieko daugiau ar mažiau nebereiškiate už bet kurį kitą bedarbį. O dabar prašau eiti ir gerai kur nors pasislėpti, kol mums pavyks nuraminti jūsų tėvą.

HENRY: Pirma reikia sudeginti šias pasenusias knygas. Idėjos, kurias jis iš šių persenusių knygų iščiulpia —... visą pasaulį verčia aukštyn kojomis taip, kad žmogui nebeįmanoma jame gyventi...

Jis pasvyra į priešaką ir pradeda kojomis spardyti knygas; bet paskum staiga pritupia ir susirietčia.

SABINA: Ei jūs, palikite knygas ramybėje! Mr. Antrobus negali jomis atsidžiaugti. Tu gailestingiausiasis Viešpatie, Henry, koks jūs esate išvargęs — vargšelis nebejstengia nė pastovėti. Čia kiekvieną akimirką gali ateiti jūsų motina ir sesuo, ir mes visos drauge pasvarstysime, ką su jumis daryti.

HENRY: O kiek jos ligi šiol manimi rūpinosi?

SABINA: Jūs ir vėl pradedate savo seną giesmelę. Jūs vis galvojate, kad niekas jūsų kiek reikiant nemyli, kad nėra žmogaus, kuris jus atjaustų ir suprastų. Tačiau būkite meilės verti — ir mes jus mylėsime.

HENRY, *pasipiktinęs:* Aš visai neprašau, kad mane kas nors mylėtų, ir visai to nenoriu.

SABINA: Liaukitės apie tai nors kartą malęs liežuviu.

HENRY: Aš niekados ir niekam apie tai nešneku. Tai buvo mano paskutinis žodis, mano paskutinė valia, kad niekas manimi nesirūpintų.

SABINA: Bet tai šaukte šaukia iš kiekvieno jūsų pasakyto sakinio, iš kiekvieno jūsų žodžio.

HENRY: Aš noriu, kad visas pasaulis manęs neapkęstų.

SABINA: Taip, jūs apsisprendėte taip elgtis, kad visi jūsų neapkęstų, tardamasis, jog tokia esanti geriausia jums lemties skirta dalia. — Mrs. Antrobus, čia yra Henry. Jis toks išvargęs, jog nepastovi ant kojų.

Pasirodo Mrs. Antrobus ir Gladys su kūdikiu. Jos taip apsivilkusios kaip ir per pirmąjį veiksmą. Mrs. Antrobus nešasi kažką įsidėjusi į prijuostę, o Gladys eina persimetusi per petį antklodę.

Kazys Bradūnas

Sapnas apie šiaurę

Vėsioj, begalinėje šiaurėj
Téviškės sodai šlama
Man kas naktį sapnuos.
Vėsioj, begalinėje šiaurėj
Žvaigždės virš protėvių namo
Klausosi žemės dainos.

Vėsioj, begalinėje šiaurėj
Ant Nemuno kranto moléto
Miega šventi ąžuolai...
Kaip gera... Tartum gulėtų
Aukšto piliakalnio kalne
Ir mano menki pelenai...

Vėsioj, begalinėje šiaurėj...

(Iš naujai išėjusios poezijos knygos „Svetimoji duona")

Mrs. ANTROBUS ir GLADYS: Henry! Henry! Henry!

HENRY *žiūri į jas įsmeigęs akis:* Ar jūs turite ką valgyti?

Mrs. ANTROBUS: Taip Henry. Šiai dienai išsaugojau didelį turtą — turiu dvi gražias, keptas bulves. Ne, Henry, ne dvi, bet vieną, antroji skirta tavo tėvui. Henry, tuoj pat grąžink antrąją bulvę!

Sabina prisiglenka kaip katė prie jo iš šono ir jėga atima antrąją bulvę.

SABINA: Jis toks išvargęs, kaip užuitas šuo, jog vargšelis nebežino, ką bedaręs.

Mrs. ANTROBUS: O dabar tu, Henry, puikiai pasilsėk ir gerai išsimiegok, kol aš paruošiu tavo kambarį. Šią bulvę suvalgyk iš lėto, gražiai, kad iš tikro jaustum skonį.

HENRY: Taip, kad žinotumėte visi: aš atėjau visai ne tam, kad čia pasilikčiau.

Mrs. ANTROBUS: Šš... Aš apklosiu tave šiuo apsiaustu. Tavo kambarys išliko beveik visai nepaliestas. Tiesa, gautos už komuolio žaidimą premijos kiek apdulkėjusios, bet aš su Sabina jas rytoj vėl nuvalysime.

HENRY: Lyg tu manęs nesupratai? Aš čia nepasiliksiu. Aš niekam nepriklausau, ir niekur nėra mano namų.

Mrs. ANTROBUS: Bet kaip tu taip gali kalbėti? Be abejo, tavo vieta yra čia. O kur tu nori eiti? Tavo kakta tokia karšta, Henry. Verčiau duok man šį revolverį — juk tau daugiau jo nebereikia.

GLADYS, *pašnibždomis:* Žiūrėk, jis jau miega — su nebaigta valgyti bulve rankoje.

SABINA: Pū, viso pasaulio pabaisa.

Mrs. ANTROBUS: Sabina, nekiškite nosies ne į savo reikalus — prašau eiti ir sutvarkyti kambarį.

Henry prisiglaudžia veidu prie sofos atlošos. Mrs. Antrobus įsideda atsargiai revolverį į prijuostės kišenę ir padeda Sabinai. Sabina suranda palubėj kabančią virvę ir pasisveria už jos visu svoriu — patraukus, pradeda judėti sienos ir slinkti į senąją vietą. Mrs. Antrobus apverstus stalus, kėdes ir kėdutes sustato taip, kaip jie stovėjo per pirmąjį veiksmą.

SABINA: Tai ir viskas, ką mes galime, būtent — vėl viską pradėti iš naujo. Vis vėl ir vėl. Visuomet vis iš naujo pradėti.

Ji patraukia virvę ir dalis sienos vėl atsiduria senojoj vietoj. Sabina susimąsčiusi stovi.

SABINA: O iš kur mes žinome, kad šį kartą bus geriau, negu buvo anksčiau? Ir kodėl mes visuomet taip elgiamės, lyg, lyg? Juk tai yra neatšaukiama tiesa, jog vis tiek žemė vieną dieną sušals, o ligi to laiko amžiniai kartosis sena istorija, vis tie amžini karai, ledo kalnai, tvanai ir žemės drebėjimai.

Mrs. ANTROBUS: Sabina, liaukitės čia sau istorijas rentusi, verčiau dirbkite savo darbą.

SABINA: Gerai, gerai, dirbsiu, nes dirbti esu įpratusi, tačiau tikėti daugiau niekam nebetikiu.

Mrs. ANTROBUS, *susijaudinusi:* Aš jums ligi šiol leidau į valias taukšti visokius niekus, Sabina, bet dabar jau to užteks — aš daugiau apie tai nenoriu girdėti nė mur-mur. Ar man reikės jums dar kartą paaiškinti tai, kas visiems aišku, ką žino visi, kas turi nuosavus namus, savą šeimos židinį? Ar reikės sakyti tai, ko visai nėra reikalo pasakoti, kadangi kiekvienas tai gali išskaityti iš kito akių? Na, tai paklausykite. *Mrs. Antrobus čiumpa virvę ir pradeda ją traukti.* Aš galėčiau nors ir septyniasdešimt metų tupėti rūsyje ir valgyti lapienę su jautiena — ir vis dėlto niekad neabejočiau, kad šis pasaulis turi savo paskirtį ir kad tą paskirtį įvykdys. Ar dabar jau aišku?

SABINA, *susigraudinusi:* Taip, taip, aišku, Mrs. Antrobus.

Mrs. ANTROBUS: Na, tai gerai — tik įsižiūrėkime gerai į šiuos namus, ir ar nekils mums mintis, ką būtent mes galime vieną dieną padaryti, jei sutelktume į krūvą visus savo penkis jutimus? Per daug žmonių iškentėjo ir miré dėl mano vaikų, kad mes dabar vėl negalėtume pradėti visko iš naujo. Todėl dabar imsime juos tvarkyti. O jūs, Sabina, eikite į virtuvę ir pažiūrėkite, ką ten būtų galima padaryti.

SABINA: Į virtuvę... Ak, toji virtuvė! Vis į virtuvę ir į virtuvę! Ir kodėl jau taip pasaulis sutvarkytas, jog kiekvieną kartą, kai tik aš išskėčiu sparnus, vis ir vis turiu nusileisti virtuvėje?

Išeina. Išvertė A. P.

A. Ignaitis

ATOMINĖ ENERGIJA

Galvojąs žmogus gamtoj jaučiasi, kaip mįslių ir stebuklų rūmuose. Ją ištyrinėti ir nustatyti jos principus buvo ir yra kilniausias visų laikų žmonijos uždavinys. Gamtos moksluose: fizikoj, chemijoj, botanikoj, biologijoj ir kt. mes negalime, kaip matematikoj išeinant iš keletos premisų sukurti visą mokslo sistemą. Čia mums tenka iš arčiausiai prie mūsų gulinčių stebėjimų pamažu veržtis gilyn ir gilyn. Tiesa, paskutinis pradas mums lieka čia neišaiškintas, visų pirma jau todėl, kad mes stebėdami galime sekti tik vietą, kur tai vyksta, o negalime sužinoti, iš kur atsirado. Tokiu būdu pagrindinės (elementarinės) sąvokos, kaip erdvė, laikas, medžiaga, energija, gyvybė mums atrodo, kaip pradiniai (pirminiai) faktai, ir juos tenka priimti kaip duotus, tarsi žinomus... Turima ir be to dar labai daug ką nuveikti. Mokslas dar yra jaunas, ilgainiui paaiškės gal kai kas, apie ką šiandien dar neturime né supratimo. Pasitikėkime gamtos faktais ir eikime pažangos keliu.

MEDŽIAGA, ENERGIJA IR ATOMAS

Visa kas turi svorį, inerciją ir užima erdvės yra medžiaga (materija) a sako pagrindinė mokslo difinicija (aptartis). Energija yra tai, kas gali atlikti darbo. Esama dviejų pavidalų energijų: *kinetinė* (judėjimo) energija, jos turi judantieji kūnai (vėjas, tekąs upės vanduo, elektros srovė ir kt.) ir *potencinė* (būklės) energija, jos turi įtempta spyruoklė, pakeltas įvenkiny vanduo, įelektrintas kūnas, susl̃égtos dujos, cheminės medžiagos ir kt. Aplamai kalbant, esama įvairių rūšių: mechaninė, cheminė, šviesos, elektros, šilumos ir daugelis kitų energijų.

Šalia masių (medžiagos kiekio) pastovumo dėsnio (medžiagos kiekis, vykstant įvairiems reiškiniams, fiziniams, cheminiams, biologiniams visuomet palieka tas pat, t. y. medžiagos tik keičia savo pavidalą, vietą, bet jos niekur nedingsta ir iš nieko neatsiranda) 1842 mt. mokslo pasauliui buvo paskelbtas ir energijos pastovumo dėsnis (A. R. Mayer'is): Energija iš niekur neatsiranda ir niekur nežūva; ji, vykstant įvairiems procesams, tik pasikeičia iš vienos rūšies į kitą. Šitas dėsnis buvo 19 šmtm. mokslo pažinimo triumfas! Daugis tada jau galvojo, kad dabar viskas aišku. Pasaulis téra įvairių rūšių energijų sandėlis, kuriame reikia tik gero mechaniko, matematiko ir bus galima viską kiaurai suprasti. Deja, tai buvo tik pačio viršutiniojo kevalo supratimas. Kadangi visos energijų rūšys pereidamos viena į kitą laikosi pastovių, lygiaverčių (ekvivalentiškų) santykių, tai visas energijas galima matuoti, pav. šilumos energija (kalorijomis), kas dažnai ir daroma. Mažoji kalorija (kal) yra šilumos kiekis, kuris reikalingas suteikti, norint 1 gramo vandens temperatūra pakelti 1° C (tiksliau nuo 14.5° iki 15.5° C). Didžiąją kalorijų (kgkal), gausime imdami ne 1 g bet 1 kg vandens. 1 kgkal = 1000 kal. Elektros energijos kwh (kilovatvalanda) = 860 kgkal arba tai yra maždaug 10 žmogaus darbo valandų (Taigi žmogaus darbas irgi niekuomet nežūva, nes jis yra energija!).

Atrodo, kad materijos pasaulis stovi priešais energijos pasaulį. Tačiau šitas skirstymas yra tik sutarimo dalykas, nes niekuomet materija nepasireiškia laisva nuo energijos, o ir jos savybės galima tik pagalba jos laikymosi įvairių energijų atžvilgiu, kaip šviesa, šiluma, elektra ir kt., nusakyti.

Stebint gamtą, tuojau prieiname išvados, kad tikrieji savybių ir jėgų nešėjai yra ne didžiosios masės kaipo tokios, bet patys mažiausieji medžiagų kiekiai-kūneliai. Mažas vandens rašalo lašelis nudažo raudonai nedidelį paviršių lygiai taip, kaip butelis to rašalo didelę sieną. Savybę degti turi mažytis žibalo lašelis, kaip ir visa jo bačka. Taigi norint pažinti gamtą, reikia pažinti mažuosius ir pačius mažiausius. Kiek mes juos pažinsime, tiek pažengs pats gamtos pažinimas.

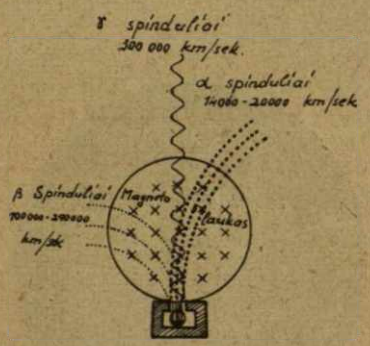

Pieš. 1. Radžio alfa, beta ir gama spinduliai magneto lauke.

Gamtoj randame daugybę įvairiausių medžiagų. Vienos jų, pakankamai energingai paveikus fizinėmis ar cheminėmis jėgomis, suskyla į paprastesnes sudedamasias dalis, pav. vanduo suskyla į vandenilį ir deguonį. Vandenilį, deguonį, geležį, sierą... jokiomis cheminėmis ir fizinėmis priemonėmis nepajėgiame toliau suskaidyti. Jas vadina elementinėmis medžiagomis-elementais. Kitas medžiagas, kurias galima suskaidyti į elementus vadina cheminiais junginiais, pav. vanduo, smalkės (jas sudaro anglies ir deguonies junginys), cukrus (jį sudaro anglis, vandenilis ir deguonis) ir kt. Neorganinų medžiagų šiandien yra žinoma apie 80.000, o organinių virš 300.000. Tačiau iš šitos daugybės medžiagų yra tik 92 elementinės medžiagos, o visos kitos yra jų junginiai-kombinacijos.

Chemijos moksle, nagrinėjant elementus ir jų junginius, rasta, kad tas pat cheminis junginys visuomet yra sudarytas iš vienodų elementų ir ta pačia svorių proporcija. Vadinasi cheminiai individai (elementai) turi pastovius, mažiausius svorius ir pastovias jėgas sudaryti junginius. Šitie faktai ir daugelis kitų rodo, kad elementai susideda iš galutinių, toliau nepadalomų dalelių. Jas vadina atomais (Atominė hipotezė, anglų chemikas Dalton 1803 m.).

Įvairių atomų yra tiek, kiek elementų — taigi 92. Galutinės, mechaniškai nesuskaldomos, tačiau chemiškai suskaidomos dalelės vadinasi molekulėmis. Molekulių yra tiek, kiek cheminių junginių, taigi labai daug.

Žymiausias įvairių elementų atomų skirtumas, tai jų svorių skirtumas. Lengviausias yra vandenilio atomas (H), paskui eina helis (He), litis (Li) ..., visų sunkiausias yra urano atomas (U).

Antras labai svarbus jų pažymys, tai jų įvairus gimininguma bei valentingumas, t. y. sugebėjimas prisijungti ir laikyti prie savęs kitus atomus ir, tokiu būdu, sudaryti cheminius junginius.

Arčiau pažinus šituos atomus, pasirodė ,kad jų rinkinys néra chaotiškas, bet turi tam tikrą schemą. Būtent, augant atominiam svoriui, pasikartoja periodais (tarpais) jų valentingumas ir cheminis panašumas. Šitą schemą pilnai ir smulkiai išvystė rusų chemikas Mendelejev (1869). Ją vadina periodine elementų lentele. Periodinėj lenteléj surašyti visi 92 elementai pagal jų atominį svorį, deguonies atominį svorį laikant — 16. Tada vandenilio (H) atominis svoris yra 1,0081 (apytikriai 1!), helis (He) 4,003; ličio (Li) 6,940; anglies (C) 12,010 (šeštas iš eilės); paskutinis — 92, visų sunkiausias elementas yra uranas (U) jo at. sv. yra 238,07. Vadinasi jis yra tiek (maždaug) kartų sunkesnis už vandenilio atomų, arba tiksliai 238,07 kartus sunkesnis už 1/16 deguonies atomo svorio dalį.

Šitoj lenteléj turime kol kas dvi tuščias vietas, bet, kadangi šitos lentelės pagelba yra tiek giliai įsibrauta į atomų pažinimą, tai iš anksto žinome jų vietą periodinėj lenteléj ir maždaug kokios jų cheminės savybės, tik kol kas néra pavykę jų atskirti (izoliuoti) nuo kitų medžiagų.

Ilgą laiką, o ir šitą lentelę sudarant, buvo manoma, kad atomas yra kieta, vienalytė, tarsi grumstelis, mažytė medžiagos dalelė. Dabar jau žinome, kad atomas yra sudėtingos struktūros (statybos) padaras, sudarytas iš dar daug mažesnių dalelių. Tačiau, kadangi šitos dar mažesnės dalelės visiems įvairių elementų atomams yra vienodos ir įvairūs atomai skiriasi tarp savęs tik tų dalelių skaičiumi, jų santvarka, o nuo tų dalelių skaičiaus ir jų sutvarkymo skirtumų pareina visa cheminių elementų skirtybė, tai atominė teorija, kad atomas yra pati mažiausia medžiagos dalelė, pasilieka galioje, kad ir kaip atomai būtų sudėtingi. Tai yra lyg pirmasis atomų pažinimo laipsnis, nors, tiesa, netobulas.

Iki istorinio, 1939 metais, U — 235 atomo suskaldymo (perskėlimo) eksperimento (kurį atliko italų mokslininkas Enrico Fermi, padedamas amerikiečių John R. Dunning ir D. P. Mitchell, Amerikoj Columbia universitete) mokslo atsiektus laimėjimus ir rezultatus paminėsime tik patiekdami konkrečius davinius ir tai tik tuos, kurie bus reikalingesni aprašant radioaktyviąsias medžiagas, ties kuriomis bus ilgiau apsistota.

Avogadros dėsnis (1811): visos dujos lygiuose tūriuose, prie vienodo slėgio ir temperatūros turi vienodą skaičių molekulių.

Gramatomas (grammolekula) yra medžiagos gramų skaičius lygus

medžiagos atominiam (molekuliniam) skaičiui. Pav., vandens grammolekula yra 18,0162 gramų vandens; radžio gramatomas yra 226,05 gramai radžio, nes radžio atominis svoris yra 226,05.

Visų medžiagų grammolekulės turi vienodą skaičių molekulių. būtent $6{,}06.10^{23}$ (Loschmidt'o skaičius). Grammatome yra lygiai toks pat skaičius, $6{,}06.10^{23}$, atomų. Iš čia vandenilio atomo (H) masė yra $1{,}66.10^{-24}$ gramų. Kitų atomų masė yra lygi šiai masei padaugintai iš jų atominio svorio skaičiaus.

Nagrinėjant elektros srovę skysčiuose, ir dujose (Faraday 1833, W. Crookes 1876, J. J. Thomson 1895) atrasta teigiamai ir neigiamai apkrauti atomai, ar jų grupės (ionai) ir elektronas (neigiamos elektros atomas), kuris būdamas drauge elektra ir masė 1850 kartus lengvesnė už lengviausio atomo — vandenilio masę, visų nuostabai, netilpo į Mendelejev'o periodinės elementų lentelės atomų šeimą. Prasidėjo atomo, žinoma pradžioje tik mokslininkų galvose, skilimas ir pagaliau medžiagos virtimas energija (A. Einstein'as 1905).

J. C. Maxwell'is (1878) matematiškai išnagrinėja elektromagnetinių bangų savybes. Hertz'as (1888) jų buvimą įrodė experimentu. Šis atradimas parodė, kad mes gyvename elektromagnetinių spindulių jūroje, kaip kad aklas, kuriam niekas nieko nebūtų pasakęs apie Saulę, maudosi Saulės spinduliuose.

1895 mt. Roentgen'as rado, šiandien visiems žinomus X (arba Röntgen'o) spindulius, t. y. labai didelio dažnumo, mažo bangos ilgio, elektromagnetinės bangos. Tie spinduliai yra tokios pat prigimties kaip ir šviesa, tik daug didesnio skvarbumo, būtent, jie pereina pro storokus, neskaidrius šviesai, kūnus, *Radioaktyvumas duoda naujų esminių žinių.*

Tuojau po Roentgen'o spindulių atradimo prancūzų fizikas Becquerel'is 1896 mt. tyrinėdamas X spindulius ryšy su medžiagų fosforescensija (švitėjimu tamsoj, juos prieš tai pašvitinus šviesos šaltiniais) rado, kad medžiagos turinčios urano, ypatingai Joachimstal'io dervos blizgutis, leidžia fotografiškai veiklius spindulius, panašius į X spindulius. Smulkiau tatai ištirti jis pavedė savo asistentams vyrui ir žmonai Curie. 1898 juodu surado dar keletą spinduliuojančių medžiagų, kurias pavadino radioaktyviomis. Po ilgų pastangų pagaliau pavyko Marijai Curie (Skladowska'itei) išskirti medžiagą, kuri milijona kartų buvo aktingesnė už darbo pradžios medžiagą ir du milijonus kartų aktingesnė už uraną (U — 238.07). Šitą medžiagą ji pavadino radžiu (Ra — 226.05). Koks tai buvo darbas galima spręsti jau iš to, kad paimtų 8000 kg dervos blizgio davė 0.001 g radžio.

Radis tiek yra aktingas, kad šviečia patamsy ir be perstojo atpalaiduoja žvmius šilumos kiekius. Jo (ir kitų radioaktingų medžiagų) spinduliai ionizuoja (įelektrina) aplinkos orą, veikia fotografines plokšteles per gana storas metalines skardas. Visai eilei kūnų suteikia fosforescensiją. Taip pav., jų pagelba lengva atskirti tikrą deimantą nuo dirbtinio akmens, nes deimantas, paveiktas radžio spindulių, labai stipriai fosforescuoja. Radžio spinduliai taip pat yra veiklūs ir fiziologiškai: sukelia nudegimus, naujų celių susidarymą.

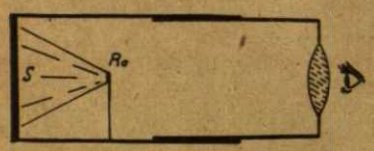

Pieš. 2. Spintariskopas.

Vykdant radžio spinduliavimą magnetiniam lauke, rasta, kad tą spinduliavimą sudaro trijų skirtingų rūšių spinduliai. Juos vadina alfa (α) Beta (β) ir gama (γ) spinduliais. (Žiūr. 1-ą pieš. Radžio spinduliai.) Arčiau ištyrus rasta:

α — spindulius sudaro teigiamai apkrautos, už vandenilio atomą keturius kartus sunkesnės dalelės, t. y. helio ionai. Jos išmetamos greičiau 14.000 — 20.000 km/sek.

β — spinduliai yra, jau mums girdėti. elektronai, taigi neigiamos elektros atomai išmetami 100.000 — 200.000 km/sek. greitumu ir γ spinduliai, tai ne dalelės, o labai skvarbūs (kieti) rentgeno spinduliai.

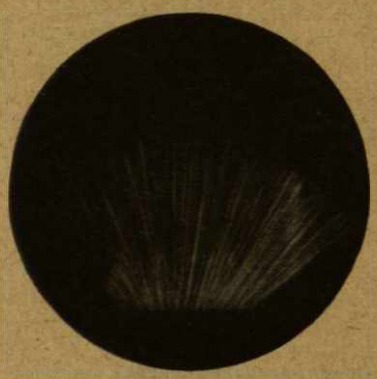

Pieš. 3. Tankus alfa dalelių spiečius. (Nuotrauka Lizos Meitner ir K. Freitag iš Z. Physik 37 [1926]).

Labai charakteringa, kad šis spinduliavimas vyksta spontaniškai (savaime) ir be paliovos, be to, nepaveikiamas jokiais mums prieinamais būdais. Visi cheminiai reiškiniai labai priklauso nuo temperatūros, o čia radioaktyvus spinduliavimas vyksta visai vienodai elektros lanko karštyje (3500° C) ir skysto vandenilio šaltyje ir slėgyje (— 241° C; slėgyj 20 atm.).

Šis atradimas pagaliau metė aiškią mintį, kad atomas nėra tai mažytis medžiagos grumstelis, bet dinamiškas ir gyvas padaras ir, be to, turįs savyje milžinišką energijos kiekį.

Atomo skilimo teoriją (pradžioj tik radioaktyvioms medžiagoms) pirmieji paskelbė anglai Rutherford'as ir Soddy (1902). Pasak jų tas radžio atomas, kuris išmeta masę 4 (helio ionus), turi iš esmės mūsų akyvaizdoj pasikeisti, tapti kitu elementu.

Iš tikrųjų buvo galima konstatuoti, kad visi radžio junginiai, be to, dar nuolatos gamina dujas. Ir kai didesnį kiekį radžio pagamino, t. y. surinkto iš dervos blizgio, galėjo nustatyti ir radžio ir dujų atominį svorį. Pasirodė, kad radžio atominis svoris 226, o dujų 222. Dujas pavadino emanacija (Em). Jos su nieku nesijungė, taigi buvo kilniosios dujos, kaip helis, argonas, kriptonas. Bandant patalpinti jas į perijodinę lentelę, pasirodė joms besanti laisva vieta, kaip sunkiausiai tauriajai dujai.

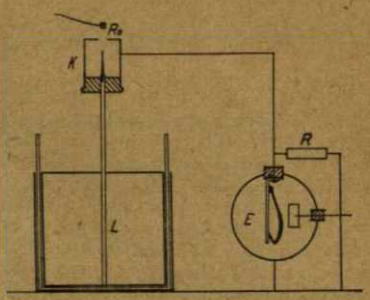

Pieš. 4. Alfa dalelių skaičiavimas elektrometro pagelba.

Nuostabu buvo tai, kad šitos dujos vėl buvo radioaktyvios, t. y. jos vėl skleidė alfa spindulius ir, akyvaizdoj stebėtojo skilo, vėl kaip kad buvo atsiradusios. Šias dujas pavadino „Radis A" (At. sv. 218). Skilimo procesas (vyksmas) nesustojo ir buvo rasta naujos medžiagos atominių svorių: 214, 210, 206. Medžiaga 210 pasirodė esanti jau anksčiau Marijos Curie atrastas polonis. Skilimas atėjęs iki 206 sustojo. Šis, vadinamas radio švinas, kiek mums žinoma neskyla, jis yra pastovus.

Visiems skilimams vykstant pastebėta kiekvienai medžiagai charakteringas pusvertės laikas arba tiesiog puslaikis. Būtent, kiekviena radioaktyvi medžiaga per šį sau charakteringą laiką suskyla į pusę jos pirmykščio kiekio (jos spinduliavimas sumažėja per pus), ši kiekio pusė vėl per tą patį laiką suskyla į pusę ir t. t. Radioaktingų medžiagų puslaikis yra jų skilimo greičio matas. Pav. urano puslaikis yra 5.10^9 metų (penki miliardai metų); radžio 1580 metų, emanacijos 3,8 dienos, radžio A 3 minutės. Šiandien visos žinomos 42 įvairios radioaktyvios medžiagos turi savo pastovų laiką per kurį jos suskyla į pusę kiekio.

Apie tikrąsias atomo skilimo priežastis šiandien mes nieko tikra nežinome, tačiau toks skilimo pusėjimas rodo, kad tam tikro atomo duotu laiku skilimas yra visai atsitiktinis dalykas.

Mokslui yra pavykę atskiras išmetamas α daleles betarpiai stebėti; paprasčiausiai tai atliekama tamsioj kameroj, kurios sieneliai įtaisytas cinko sulfato (ZuS) ekranas, į kurį krinta netoli padėto radioaktyvios medžiagos grūdelio spinduliai (ž. pieš. 2. Spintariskopas). Per didinamąjį stiklą aiškiai matome akymirkai sužibančius ir vėl užgestančius taškelius. Tai yra į fluorescencijos ekraną nušviestos alfa dalelės.

Kitas būdas α dalelėms stebėti yra Wilson'o. Alfa dalelės lėkdamos kelyje ionizuoja dujų molekules. Ionai, panašiai kaip dulkelės ore, kuriame yra sočių vandens garų, sudaro rūką. Šiuo būdu alfa daleles matome plonų rūko siūlelių pagelba. Šiam atvejy alfa kelius galima ir nufotografuoti (Pieš. 3.). Tokiu būdu rasta, kad iš mažos radioaktyvios kruopelytės sklinda į visas puses tiesialiniai spinduliai. Stipresnės medžiagos duoda tankų pluoštą (kaip pieš. 3), silpnos tik atskiras linijas.

Wilson'o rūkų kameros išradimas mokslo pažangai turi ir be to ypatingos reikšmės. Mokslui taip pat labai vertin-

gas yra Geiger'io išrastas skaitiklis. Šiuo būdu daleles galima automatiškai registruoti (pieš. 4 ir 5.). Piešiny 4, K yra misinginis vamzdelis — kamera, kurioje izoliuota gramafono adatėle sujungta su Leideno stikline (kondensatorium). Spinduliai gali įeiti per viršuj paliktą mažą skylelę. Kameros sienelė sujungta su pakankamai jautriu ir greitu elektroskopu. Kai iš Ra alfa dalelė patenka į kamerą K, tai kiekvienukart jos sudarytų ionų dėka įvyksta mažas tarp kameros sienelių ir adadėlės išsikrovimas. Elektroskopo E lapelis ar liežuvėliai ima trukčiojamai judėti. Panaudojus pastoviu greičiu slenkančią šviesai jautrią popieriaus juostelę, tokiu būdu, galima ramiai sau užfiksuoti smūgių skaičių, nežiūrint, koks bebūtų jų greitis. Pieš. 5 — am turime Wulf'o universaliniu elektroskopu padarytą nuotrauką. Vietoj elektroskopo įjungę garsiakalbį, galėsime paskirų alfa dalelių patekimą į kamerą girdėti.

1 gramas radžio, pagal geriausiai atliktus matavimus, išmeta 37.10^9 helio atomų (37 miliardus atomų) per sekundę.

Atominę kūnų teoriją buvome išvedę iš svorio santykių cheminėse reakcijose. Dėl visuotinio atitikimo faktams atominės teorijos tikimybė buvo labai didelė, tačiau tai nebuvo vis dėlto būtina tikrenybė. Kai radžiui skylant, matome cinksulfide blikstelėjimą, tai kiekvieną kartą atskirai stebime vieną skylančią dalelę. Čia mūsų pojučiams tampa apčiuopiami pavieniai atomai, nes matytasis padarinys yra sukeltas vieno skylančio atomo. Dabar galime sakyti, kad gamtą sučiupome ant jos atominės struktūros „šviežių pėdsakų“. Atominė pasaulio kūnų sudėtis dabar yra jau ne daugiau ar mažiau tikėtina hipotezė, bet stebimas faktas.

Tas yra taip tikra, kad šiais būdais mes tarėmės galį surasti nelgi atomų skaičių. Kad skaitytojas pajustų kaip tvirti yra šie skaičiai patieksime konkrečius pavyzdžius.

Įtaisykime ant spilkos galvutės 0,01 g radžio ir patalpinkime tada jį į 9 m (= 9000 mm) spindulio rutulį, taip kad radis būtų tiksliai rutulio centre (Pieš. 6). Išpompavę orą, atsieksime tai, kad visos alfa dalelės suduos į rutulio paviršių. Rutulio paviršius $4\ \pi\ ^2\ 4\ \pi\ 81.10^6\ mm^2 =$ maždaug $10^9\ mm^2$. Paviršiuje ties P yra stiklo plokštelė padengta cinko sulfidu, ji kiekvienu alfa dalelės smūgio metu žybtelia. Mikroskopu galima stebėti tiksliai 1 mm^2 (vieną kvadratinį milimetrą) ir suskaityti jame žybtelėjimus. Atlikus ilgesnį laiką trukusius stebėjimus vidutiniškai gaunname per 10 sek. 3,7 žybtelėjimo, taigi 0,37 žybtelėjimo per sekundę. Tada į visą rutulio paviršių kas sekundė krinta $0,37.10^9 = 370.10^6$, t. y. 370 milijonų dalelių. Jos išeina iš 0,01 gramo, taigi 1 gramas kas sekundė išsviedžia 37.10^9 (37 miliardus) dalelių. Tai yra skaičius rastas tikrenybėje. — Šitą žybtelėjimų skaičių mes taip pat gausime, jei vietoj rutulio naudosimės tik vamzdžio gabalu, kaip pieš 6-am taškeliais parodyta.

Pieš. 5. Nenutrūkstamu elektrometro atsilenkimu skylančių atomų registracija.

Taigi nėra reikalo naudotis brangiu rutulio įtaisymu, tatai buvo paimta tik vaizdumo dėliai.

37 miliardų kas sekundė suskylančių atomų skaičius mums atrodo ypatingai didelis, ypač žinant, kad per 1580 metų suskyla tik pusė gramo.

Anksčiau minėjome Loschmidt'o skaičių (t. y. medžiagos grammolekulės molekulių skaičius = $6,06.10^{23}$). Šitą skaičių paméginkime dabar patikrinti.

Jau žinome, kad radis suskyla į jo kiekio pusę per 1580 metų. Taigi spinduliavimas čia nuolatos palaipsniui mažėja, bet taip lėtai, kad mes galime imti, jog spinduliavimas pirmaisiais metais buvo vienodas. Kadangi metai turi maždaug $31,6.10^6$ sekundžių, tai per pirmus metus suskyla 37.10^9. $31,6.10^6 = 11,7.10^{17}$ atomų. Per 1580 metų suskyla pusė, tad pagaliau, per paskutinį šių metų metą suskils tik pusė, taigi $5,85.10^{17}$ atomų. Tarp šių skaičių turime vidutinį skaičių, kuriuo šį skilimą galime skaičiuoti. Vidurkis tarp 11,7 ir 5,85 yra maždaug 8,8; $8,8.10^{17}$ atomų per metus sudarys 139.10^{19} atomų per 1580 metų. Šitas kiekis atomų yra puséj suskilusio gramo, taigi 226 gramai turi $6,3.10^{23}$ atomų. Naudojant tikslesnį vidurkį, kaip 8,8, gauname tikresnį skaičių, būtent 6.10^{23}.

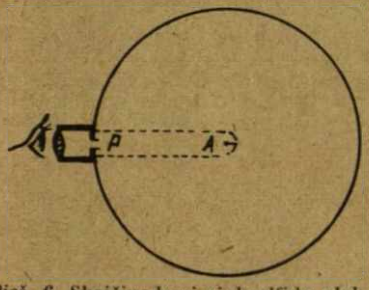

Pieš. 6. Skaičiuodami cinksulfido plokštelėj P žybčiojimus, galime suskaityti, kiek per sekundę suskyla vieno gramo radžio atomų.

Šitą skaičių galime rasti visai kitu būdu, taip pat iš radžio reiškinių. Būtent, galime išmatuoti per metus susirinkusias helio dujas. Rasta, kad 1 gramas radžio per metus pagamina 42,2 mm^3 helio dujų. Bet šitas helis susidaro iš per metus išmestų $11,7.10^{17}$ alfa dalelių. Taigi prie atmosferos slėgimo 42,2 mm^3 dujų yra $11,7.10^{17}$ helio atomų. Tada 22,4 litro ($.10^6\ mm^3$), taigi tūryje, kurį turi visų dujų grammolekulės (ž. anksčiau), molekulių yra:

$$\frac{11,7.10^{17}}{42,2} \cdot 22,4.10^6 = 6,2.10^{23}$$

Kadangi helis yra kilnioji duja, tai jos atomai nesurišti į molekulas ir, todėl, helio molekulių skaičius yra lygus jo atomų skaičiui.

Dideli radioaktyvumo laimėjimai įspūdį padaré ne tik patiems fizikams ir chemikams, bet ir šiaip pasauliečiams. Visi suprato, kad „gyvo“ atomo atradimas yra labai svarbus faktas. Rašytojas H. G. Wells'as, tas kuris jau po I-jo Didžiojo Karo savo raštuose įspėjo tautas ir bažnyčias dėl stokos tarptautinio aukléjimo, kad jų vienašališkai propaguojama tėvynės meilė išsigimusi į kitų tautų neapykantą, vienoje savo apysakų, parašytoje tuojau po radžio atradimo, sako: „Šiandien mes jau žinome, kad atomas, kurį mes anksčiau laikéme kieta nepersmeigiama, nedaloma, galutine

Pieš. 7. Atomų struktūros: vandenilio, helio, ličio ir deutono (vandenilio izotopo, atominio svorio 2).

ir negyva dalele, yra milžiniškos energijos šaltinis. Tai nuostabiausias iš visų mokslo laimėjimų atradimas. Dar nesenai mes žiūrėjome į atomus kaip mes žiūrime į plytas, kaip į kietą statybos medžiagą, kaip į materiją iš esmės. Dabar štai, šitos plytos pavirsta dėžutėmis su brangenybėmis, dėžutės, kurios pilnos nepaprastai stiprios jėgos... Reikalinga mūsų gyvenimui energija, kurią gamta teikia mums taip nenoriai, pasirodo uždaryta neišsemiamais kiekiais visur aplink mus. Šiandien mes dar nesugebame tos dėžutės atidaryti — bet mes sugebėsime.“

Wells'as neapssiriko. 1939 m. mokslininkai ją atidarė, o 1945 m. liepos mén. 16 d. 15,30 val. J.A.V. Naujosios Meksikos štato tyrlaukiuose bandomosios atominės bombos „dangų su žeme sumaišęs“ driokserėjimas garsiai paskelbė visam pasauliui, kad atomų dėžutės su brangenybėmis tikrai jau atidarytos.

Norint šių laikų kalbas apie atomą ir jo energiją suprasti, reikia susipažinti su Rutherford'o-Bohr'o atomo modeliu, kuris ir šiandien bemaž nėra pasikeitęs.

Atomų struktūra. Buvo sukurta daug atomo modelių, bet iš jų išsilaikė tik anglų fiziko Rutherford'o 1911 m. sugalvotas modelis. Pagal jį atomo struktūra yra panaši į mūsų Saulės sistemą: kiekvieną atomą sudaro atomo branduolys apkrautas elektroteigiamai ir apie jį skriejantieji elektronai (žiūr. pieš. 7 ir 8, kur iš eilės yra vandenilio, helio, ličio, vandenilio izotopodeutono ir, piešiny 8-tam, urano atomo modeliai).

Kokie faktai nulémé, kuriant tokį atòmo vaizdą?

1. Alfa-daleléms einant per labai plonus, pav. aukso lakštelius, jos praeina beveik nekliudomai, tik labai nežymi dalis nukrypsta į šalį ir viena dalelė iš maždaug 10.000 tampa pilnai atmušama. Išvada: apšaudant dideliu skaičiumi alfa-dalelių masės užimtas plotas turi santykiuoti su tuščiu plotu, kaip atmuštų dalelių skaičius su praéjusių dalelių skaičiumi.

2. Radioaktyviose medžiagose turime alfa daleles, kurios sudaro visą žymiąją atomo svorio dalį ir yra visuomet apkrautos teigiamai. Beta dalelės yra elektronai, taigi jos visuomet yra neigiamos krovos, jų masė nesudaro žymesnės atomo svorio dalies. Be to elektrolituose teigiamieji ionai atiduoda vieną ar daugiau elektronų.

3. Atomai visumoj yra elektriškai neapkrauti, t. y. visa atomo teigiamoji elektra yra lygi jo neigiamai elektrai.

4. Abu atomo krūviai, teigiamas ir neigiamas, negali būti jame visai susijungę, nes tada jokia baigtinė jéga nepajégtų juos vél išskirti, o alfa ir beta dalelése mes turime krovas atskirai, Kūnus trinant mes elektros krovas ga-

lime atskirti, o elektrolituose jos savaime atsiskiria, t. y. atomai ionizuojasi.

Iš čia Rutherford'as padarė tokias išvadas. Visa atomo sunkioji masė yra sukoncentruota labai mažoj erdvėj, ji turi teigiamą krovą ir sudaro atomo branduolį. Neigiamoji krova yra pavidale elektronų, tačiau jie randasi branduolio aplinkoj tam tikram atstume ir, kad juos teigiama branduolio krova neįtrauktų į branduolį jie skrieja apie branduolį. Tokiu būdu susidaro elektronų išcentrinė jėga, kuri, panašiai kaip planetų išcentrinė jėga, atsveria traukos į centrą jėgą.

Taikant atomų modelius į periodinę elementų lentelę, kurios dėsniai nors su trūkumais, bet vis dėlto išreiškia atomų chemines savybes, nuspręsta, kad atomo cheminės savybės nustato charakteringai įvairiomis orbitomis (keliais) ir įvairiais kiekiais skrieją elektronai. Taigi, turint galvoje be to atominius svorius vandeniliui suteikta vienas planetinis (skriejąs) elektronas, heliui 2, ličiui 3 (pirmoj orbitoj 2, antroj 1) ... Paskutinis, visų sunkiausias, urano atomas turi 92 elektronus, pasiskirsčiusius ant septynių orbitų.

Kai du elementai sudaro cheminį junginį, tai tų atomų išoriniuose elektronų rutuliniuose kevaluose įvyksta atitinkami pakitimai. Elementai turį paskutinėse orbitose vienodą elektronų skaičių, yra chemiškai panašūs, pav.: litis ir natris; berilis ir magnis; boras ir aluminis ir t. t.

Šitas atomo modelis turėjo vieną didelį trūkumą — nepajėgė išaiškinti šviesos reiškinių. Kiekvienas elementas šviesa, kurią jis įkaitęs skleidžia, yra pažymimas tarsi savo paties rankos parašu. Šitie parašai — elementų spektro linijų pavidale, buvo jau senokai žinomi, bet niekas nepajėgė jų paslapties atidengti.

Vokiečių fizikas Max Plauck'as jau 1900 m. buvo radęs naują iki tol nežinotą gamtos faktą: energija leidžiama ar sugeriama ne tolydžiai, bet atskiromis porcijomos, kurias jis pavadino kvantais.

Spinduliavimo kvantas $E = h\nu$ (E — šviesos energija, h — $6{,}55.10^{-27}$ (Plancko konstanta) ir ν — virpėsių dažnis) rodo, kad energijos atomas-kvantas, priklauso nuo virpesių dažnio ir tam tikro skaičiaus, universalinės konstantos ($6{,}55.10^{-27}$). Šitam gamtos faktui išaiškinti mes kol kas neturime jokio teorinio pagrindo, bet jis tiek yra stipriai tyrimais paremtas, kad tenka jį priimti.

Panaudojęs Plancko kvantų teoriją jaunas danų fizikas Niels Bohr'as 1913 m. pagaliau, nors ir nebe priekaištų, pajėgė išspręsti ir painią elementų spektrų mįslę. Pagal jį atomo planetiniai elektronai skrieja tik tam tikromis griežtai nustatytomis pastoviomis orbitomis ir jomis skriedami visai neaikvoja jokios energijos, t. y. nespinduliuoja, nešviečia (Visai priešinga, kas buvo galvota anksčiau).

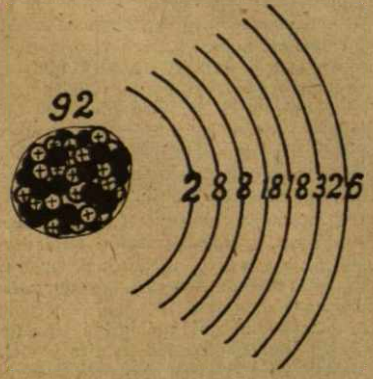

Pieš. 8. Urano atomo struktūra.

Atomas spinduliuoja tik tada, kai elektronai šoka nuo vienos orbitos ant kitos. Šitų prielaidų pagelba jam pavyko sukurti ir matematines formules, kurios atomo sistemos spektrines linijas teoretiškai apskaičiuoja. Šitas Rutherford'o-Bohr'o atomo modelis tebesilaiko ir šiandien. Tiesa, į atomo branduolį 1932 metų neutrono atradimas ir 1934 m. pozitrono atradimas įnešė truputį daugiau aiškumo, bet bendras vaizdas nepakito.

Šiandien atomo branduolį laiko esant sudėtą iš neutronų (at. sv. 1,0090) ir pozitronų (at. sv. 1,0081/1850). Neutronas yra elektriškai neapkrauta masės dalelė, tokios pat (maždaug) masės, kaip ir vandenilio branduolys, seniau laikytas visų atomų kartotiniu statybos padaru ir todėl pavadintas protonu graikiškai proton — pirmuonis). Pozitronas yra tokios pat masės dalelė, kaip elektronas (1,0081/1850), tačiau apkrautas teigiamai.

Iš piešinio 7-to matome, kad vandenilio atomą sudaro 1 protonas ir apie jį skriejąs vienas elektronas, helio atomą sudaro 4 neutronai, 2 pozitronai ir 2 elektronai; 2 iš 4 neutronų yra susijungę su 2 positronais ir sudaro 2 protonus. Trumpiau kalbant, trečią iš eilės elementą litį (Li) sudaro 3 protonai, 4 neutronai ir 3 skriejantieji elektronai, kurių du skrieja vidine orbita ir vienas — išorine orbita. Kiti atomai turi atitinkamus kitus protonų, neutronų ir elektronų skaičius.

Atomo branduolys labai stipriai sujungtas, ir jokie cheminiai procesai nepajėgia jo iš pusiausvyros išvesti. Elemento atominį svorį duoda protonų ir neutronų atominių svorių suma.

Seniau (Mendelejev'o laikais) galiojęs chemijos dėsnis: visi to paties elemento atomai turi tokį pat atominį svorį, šiandien (atradus izotopus) jau nebegalioja. Mat atomų cheminės savybės priklauso nuo jų planetinių elektronų, kurių yra tiek pat kiek branduoly protonų. Taigi svarbiausias atomo cheminis pažymys yra jo protonų skaičius, arba kitaip tariant branduolio krovos skaičius. Jis yra svarbiausias naujosios periodinės elementų lentelės vadovas. Jį vadina elemento eilės skaičiumi. Vandenilio (H) eilės skaičius yra 1; helio (He) 2; ličio (Li) 3; berilio (Be) 4; boro (B) 5 ... paskutinio elemento urano (U) 92.

Izotopai yra atomai to paties elemento (vadinasi turi tą pat branduolio krovą), tačiau jie turi skirtingą neutronų skaičių (taigi ir skirtingą atominį svorį). Izotopai periodinėj lentelėj turi tą pat vietos numerį. Jie chemiškai vienas nuo kito nesiskiria, skiriasi tik savybėmis, kurios pareina nuo masės pav. lėkimo greičiais elektros lauke arba garavimo greičiais. Jų masė visuomet yra sveikaskaitė, kaip ir reikia laukti pagal atominę teoriją. Cheminiai elementų atominiai svoriai yra elemento izotopų mišinio atominių svorių vidurkis. Pav.: švinas at. sv. 207,21 yra 8 izotopų atominių svorių 203, 204, 205, 206 (radžio švinas), 207, 208 (torio švinas), 209, ir 210 mišinio vidurkis.

Žinomesnieji iš izotopų dar yra deutonas (deuteris) — sunkusis vandenilis (branduolio krova 1, masė 2,0147), kuriuo sekmingai operuota skaldant atomus; U — 235, garsusis urano izotopas, kurį Fermi 1939 m. suskaldė į dvi maždaug lygias dalis, gaudamas milžiniškus, palyginti, energijos kiekius.

Praktinėj chemijoj izotopai neturi jokios reikšmės, bet jie turi labai didelės reikšmės tiriant elementų transmutaciją (pakitimą).

Ir Rutherford'o-Bohr'o atomo modelis nepajėgia išaiškinti visų pastebėtų reiškinių. Rasta labai svarbus faktas, kad elektronas, kurio medžiaginė prigimtis neabejotinai įrodyta atomo viduj, pasirodo turi banginę prigimtį. Šiandien elektroną jau nelaiko vien maža dalele skriejančia apie atomą, jis tuo pačiu laiku turi ir bangos pobūdį. Naujausioji pažiūra, grindžiama materijos bangų teorija, tiek maža paprasta, kad čia negalime jos patiekti.

(Pabaiga kitame numery)

Sužinota, kad Lietuvoje miré poetas Vytautas Mačernis. Miręs rašytojas buvo vienas ryškiausių jauniausios mūsų poetų kartos atstovų.

KULTŪRINĖS NAUJIENOS

* Prancūzų zonoje pasirodė Petro Babicko eiléraščių rinkinys „Toli nuo tėvynės". Tai nedidelė 32 psl. knygelė, maloniai nuteikianti lietuviškos knygos išalkusį skaitytoją. Gaila tik, kad rinkiniui trūksta lietuviškų rašmenų. Taip pat nepažymėta nei kaina, nei leidėjas, nei kas piešė skoningą knygos viršelį.

* Miunchene išėjo iš spaudos Kazio Bradūno iliustruota poezijos knyga „Svetimoji duona". Galima gauti „Aidų" administracijoj. Kaina 4 RM.

* Prancūzų zonoje įsikūrė lietuviškoji knygų leidykla „Patria". Leidykla jau turi lietuviškus rašmenis ir naujaisiais metais numato išleisti visą eilę grožinės literatūros knygų ir vadovėlių mokykloms. Tuojau pat rengiamasi spausdinti Vytės Nemunėlio „Abécélė", skirta priešmokyklinio amžiaus vaikams, ir „Tėvų Nameliai", eiléraščiai mokyklinio amžiaus vaikams; Stepo Zobarsko „Bitininkai", eiléraščiai vaikams, ir apysakaitės „Per šaltį ir vėją"; prof. Viktoro Biržiškos „Naujas algebros uždavinynas" visoms gimnazijos klasėms; prof. Vaclovo Biržiškos „Senųjų lietuvių rašytojų biografijos ir bibliografijos", vadovėlis lietuvių kl. mokytojams ir visuomenei, „Lietuvių literatūrinis kalendorius", vadovėlis lietuvių kl. mokytojams ir visuomenei ir „Aleksandrynas", 314 senųjų lietuvių rašytojų biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos, skirta visiems studijuojantiems lietuvių literatūrą; Stepo Zobarsko „Savame krašte", novelių rinkinys; Bernardo Brazdžionio redaguotas „Lietuvių literatūros kalendorius — almanachas", kuriame dalyvauja 40 lietuvių rašytojų ir poetų; Viktoro Kamantausko „Praktinis prancūzų kalbos vadovėlis" ir Stasio Santvaro lyrikos rinkinys „Laivai palaužtom burėm".

Margasis gyvenimas

Kauno operos sukakti minint

Tenelaukia Malonus Skaitytojas čia išsamaus traktato, su datomis, vardais, pavadinimais, kur būtų objektyvūs Operos pastatymo vertinimai, kritika. Šiandien, 25-iems metams sukakus nuo istoriniu virtusio pirmojo „Traviatos" spektaklio, šio rašinio autorius, eilinis bet uolus Kauno Teatro lankytojas, drįsta tamstoms, pats nebūdamas jokiu recenzentu, pateikti šį įspūdžių šiupinį.

*

Opera — Kipras, Kipras — Opera. Tai dvi neatjungiamos sąvokos. Kipras Petrauskas yra mūsų Operos ir tėvas ir motina. Jis ją sukūrė, jis ją vystė, ugdė, auklėjo ir į žmones išleido...

Nors svetimoj, bet vešlioj slavų žemėje tapęs didelio garso menininku, savo noru suka iš tiesaus ir plataus vieškelio į pilną netikėtumų ir kliūčių, siaurą ir netikrą tėviškės takelį. Gal tik dabar, po 25 metų, galima pilnai įvertinti tą pilną asmeninio pasiaukojimo heroizmą: sąmoningai atsisakyti jau užtarnautų, net ir pasaulinio garso laurų ir vykti toliman užkampin (ano meto akimis) organizuoti Operą galėjo tik ištikimas savo krašto sūnus.

*

Lietuva tai — Voldemaras, Opera, krepšinis. Vėl trys sinonomai, pagal kuriuos pokarinėj geografijoj neigudęs svetimtautis nustatydavo mūsų būklės koordinates. Paliksim pirmuosius du, apsistodami prie trečiojo Lietuva-tai gera Opera!

P. St. Pilka, rašydamas apie Kauno Dramą („Aidai" 1945 m. Nr. 10), leido sau suabejoti, ar daug davė mūsų muzikos lygiui opera. Suprantu jo intencijas, bet nesutinku su juo. Opera davė mūsų laikinajai sostinei ir tuo pačiu mūsų valstybei tam tikrą koloritą, tai buvo tapybinis „blikas" pokario miesčionėjimo pilkumoje. Rašant apie vieną trijų Kauno Teatro vaikų — operos, dramos, baleto reikšmę, sutikime, kad visi jie turėjo savitas vietas: opera davė savo, drama davė savo, baletas savo. Ginčytis, kas davė daugiau, būtų tiek pat netikslu, kaip svarstyti, kas svarbesnis ar gražesnis — eiléraštis, daina ar šokis.

*

Pradėjęs minėti vardus, pavardes, vis tiek visų ir net tų, kurie tikriausiai yra paminėjimo užsipelnę, neišvardinčiau. Dirigentai, režisieriai, chorvedžiai, dekoratoriai ir, svarbiausia, tie, kuriuos žiūrovas žino, myli, kurių laukia ir dėl kurių ateina spektaklin — artistai, dainininkai: Jonuškaitė, Kardelienė, Dambrauskaitė, Staškevičiūtė, Dičiūtė, Kalvaitytė, Vencevičaitė, Žinoma, Petrauskas, Kutkus, Grigaitytė, Augaitytė, Santvaras, Puškorius, Radzevičiūtė, Sodeikos, Mažeika, Nauragis, Kučingis, Baltrušaitis, ir daugelis, daugelis kitų. Vis tai mieli ir brangūs vardai, kurių kiekvienam žiūrovas turėjo savo simpatijų.

*

Tallt-Kelpša, Gruodis, Bukša, Hofmekleris, Marijošius, Šimkus — dirigentai, Pavlovskis, Vilkovas, Olekas, Žilinskas, Oleka Daugvietis — režisieriai. Galdikas, Dobužinskis, Kalpokas, Gregorauskas, Truikys, Didžiokienė, Janušas, Libert, Karovin — Teatro dailininkai. O kiek lieka nesuminėtų tylių scenos darbuotojų, kurių plačioji publika nemato ir net ne visada žino apie juos: chormeisteriai, operos choro, orkestro bei baleto artistai, technikinis personalas! Teatleidžia man skaitytojas, o labiausiai čia nepaminėtieji, kad šis sąrašas čia yra toli gražu ne pilnas.

*

Jausčiausi didžiai nusikaltęs, nepaminėjęs mūsų lietuviškosios operos kūrėjų — pionierių, kur pirmą vietą turi Karnavičius su „Gražina" ir „Radvila Perkūnu". Toliau M. Petrauskas-Dambrauskas „Eglė, žalčių karalienė", Šimkus „Pagirėnai", ir Račiūnas „Trys talismanai". Nors neišėjo šios operos toliau už Lietuvos ribų, bet turėdami paskutiniu laiku kasmet po vieną lietuvišką premjerą, galėjome ir tuo didžiuotis.

*

Repertuaras... Kur čia viską suminėsi! Ir sentimentalioji „Traviata" ir tamsus „Tanhäuseris". Žaisminga „Linksmoji našlė", ir mistiškasis „Lohengrinas", lietuviškosios „Gražina" ar „Eglė" ir rusiškieji „Car Saltanas" ar „Igoris", lyrinis „Eugenijus Onieginas" ir tragiškasis „Otello"; komiškai reali „Parduotoji nuotaka" ir transcendentinis, pasakiškas „Kitežas". Taip pat populiariosios „Carmen", „Aida", „Faustas", „Romeo ir Julija", „Rigoletto", „Bohema", „Pakalnė", „Tosca", „Pikų dama", „Pajacai", „Kavaleria rusticana", „Hofmanno pasakos"... mažiau žinomos: „Lakme", „Madonos brangenybės", „Verteris", „Samsonas ir Dalila", „Dubrovskis"... ir visai retos: „Luisa", „Manon", „Mirusios akys"...

*

Muzikinės gastrolės užsieny: Petrausko Rygoje. Milane, Pietų Amerikoj. Jonuškaitės bemaž visose Europos sostinėse. Dambrauskaitės, Kučingio, Nauragio, Staškevičiūtės, Mažeikos, Sodei-

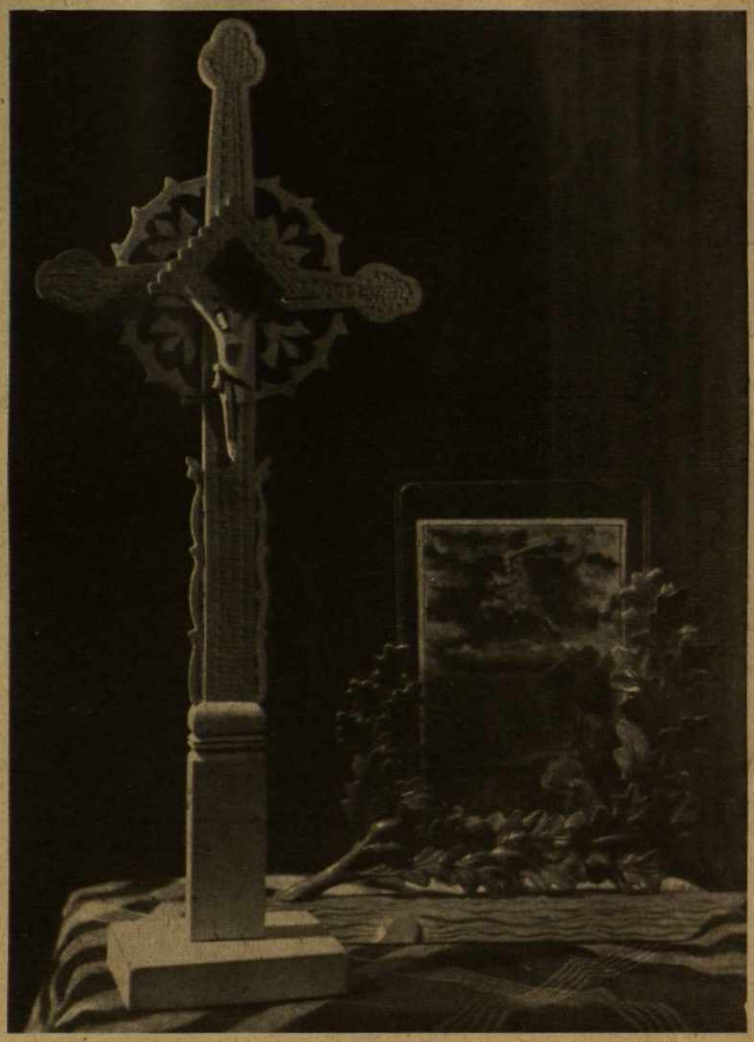

Mūsų liaudies dirbiniai Miuncheno parodoj.
Nuotrauka Fryderik Baumgart.

kos ir kt. Pabaltijy, Skandinavijoj ir kitur Europoj. Pasaulinio garso svečiai: Šaliapinas, Tito Scipa, Barsova. Svečiai dirigentai: Blech, Koutz, Hõslin ir kt. Visa tai jungė mus su plačiu muzikos pasauliu, leido stebėti ir tikrinit savo meninį augimą ir nustatinėti tolimesnes kūrybinio darbo gaires.

*

Ilgesnį laiką užsieny bebūnat, paryškėjo viena Lietuvos meno gyvenime pašireiškusi anomalija. Mes turėjom aukštąją Meno Akademiją, neturėdami dailės mokyklų plačiąja prasme. Turėjom rimtąją dramą, neturėdami lengvo žanro teatro, turėjom klasikinio baleto trupę, visai neturėdami varietės šokių. Žodžiu, suorganizavom „rimtąjį" meną — didžiąją sceną, peršokę per natūralų jai laiptą — mažąją sceną. Josios tik vėliau pasigedom. Pradėjom kurti, bet ,deja, nespėjom. Ar čia yra kaltė, ir kieno ji yra: ar visuomenės, ar teatro?

*

Operos dainininkų, kaip ir kitų artistų, nepavydėtina dalia: tol esi žinomas ir garsus, kol tave klauso. Amžinai gyvo paminklo nesukursi. Nebent patefono plokštelėje. Todėl kartais kyla abejonė, ar „beapsimoka" tie šimtai darbo valandų, paaukotų kiekvienos naujos operos pastatymui ir ar nevertėjo tų darbo valandų „investuoti" į labiau apčiuopiamas tegul ir meno, bet realesnes šakas. Ar statikinis meninis potencialas per aktorių darbo ir kūrybos procesą virto pakankama kinetine energija, kuri pakėlė žiūrovo meninį kapacitetą ir sukrovė maséje pakankamą estetinį kapitalą? Į šiuos klausimus gyvenimas, o ypač praūžęs karas davė aiškų atsakymą. Sukrautos medžiaginės vertybės — namai, ūkiai, kapitalai ir visa kita žuvo. Išsivežėm tik savo gražiąją kalbą, savo dainas, literatūrą, savo muziką. Tai ir yra mūsų didysis turtas, mūsų didysis kapitalas, kurį sukrauti didele dalimi padėjo ir Opera. S. C.

Lietuvių liaudies meno parodos Miunchene kampelis.
Nuotrauka Fryderik Baumgart.

TAUTINIS MENAS MŪSŲ STOVYKLOSE

Tautos kūryboje atsispindi visa jos praeitis — kultūrinis vystymasis ir istoriniai įvykiai, kurie kūriniuose neišvengiamai palieka ir savo nuotaiką. Visi žmogaus kūriniai išplaukia iš kurios nors idėjos arba gyvenimo reikalavimų, nes be to gi nebūtų priežasties kūriniui atsirasti. Siužetą ir nuotaiką diktuoja aplinka.

Mūsų liaudies meno kūrimo pagrindinės priežastys buvo buities ir religinio impulso. Buities priežastimis vadinamos tos, kurios išplaukia iš kasdieninio vartojimo reikmenų gražinimo, kaip pav., įvairių audinių, indų, klumpių, kultuvių, ratelių, verpsčių ir pan. Religinio impulso dėka atsirado mūsų liaudies kryžiai, koplytėlės, smūtkeliai ir bažnytiniai audiniai.

1945 m. lapkričio 25—26 d. d. pirmoje Miuncheno lietuvių stovykloje buvo surengta tautinio liaudies meno paroda ir gruodžio 9—10 d. d., papildžius ten esančių lietuvių tautiniais eksponatais, perkelta į antrąją stovyklą. Mūsų mylima dainininkė Vincė Jonuškaitė paskolino parodai nuosavą vertingų — muziejinių audinių rinkinį, o kitus eksponatus iš stovyklų gyventojų surinko 1-mos stovyklos Moterų Sekcijos Valdyba, kurią sudaro: pirm. Dr. K. Rudaitytė, sekr. Šmulkštienė ir narės — Vyliaudienė ir Pranckonienė.

Ekspontai beveik išimtinai susidėjo tik iš audinių austų ir kaišytų dar mūsų prosenėlių. Tie ryškių spalvų deriniai, išgauti dažant linus ir vilnas įvairiais lapeliais, žievėmis ir lukštais, jau mus pačius naujai nustebino savo raštų įvairumu. Didysis juostų kilimas ir beveik visi V. Jonuškaitės rinkinio audiniai yra muziejiniai eksponatai, pereito šimtmečio, relai sutinkami jau ir Lietuvoje. Pažymėtina, kad tarpe žiurstų, vienas buvo dar net prieštulpiniais motyvais.

Bendras koloritas mūsų senųjų liaudies audinių sudaro liūdną ir sukauptą nuotaiką, atatinkančią mūsų tautos charakterį ir laiko dvasią. Reika atsiminti, kad mūsų seneliai gyveno priespaudos laikus ir neturėjo kuo ypatingai džiaugtis, kas ypač ryšku mūsų liaudies dainose. Tikrai nemažas kiekis lininių, vilnonių ir lino su vilna austų stalčiesių, užtiesalų bei įvairiai raštuotų rankšluosčių, padengė visas patalpų sienas. Antroje stovykloje tarp eksponatų buvo ir rankšluostis su jaustu visu Tautos himnu. Ant stalų išdėstyti gintarai sudaré net atskirą kampelį ir priminė mums mūsų pajūrį, o medžio drožinėliai, daugumoje drožti 1-moje stovykloje primityviomis priemonėmis, rodo mūsų norus ir pastangas ir emigracijoje gyventi ta pačia lietuviška kūrybiška nuotaika.

Galime būti tikrai dėkingi tiems, kurie nepaisydami kitų reikalingų daiktų, išvežė iš Lietuvos ir tas brangenybes, kurios nepakeičiamai liudija mūsų tautos praeitį, prisirišimą prie tėvynės ir dvasinę kultūrą.

Parodą gausiai lankė visų tautybių stovyklų gyventojai. Be to, parodą aplankė ir ja domėjosi stovyklų direkcija su svečiais.

A. Fledžinskaitė-Košubienė

Kultūrinės Naujienos

* Viesbadene „Giedros" leidykla išleido 12-kos puslapių eilėraščių rinkinėlį vaikams „Dekite Žvakutės". Knygeléje telpa Vytės Nemunėlio, L. Žitkevičiaus, K. Jakubėno ir J. Meko eilėraščių. Knygelė iliustruota. Tai graži dovanėlė mūsų mažiesiems.

* Prieš pat Kalėdas pasirodė Fuldoje leidžiamas naujas lietuvių savaitraštis „Mūsų Vilties". Laikraštyje daug aktualių publicistinių, literatūrinių, politinių ir kitokių naujienų. Atrodo, „Mūsų Viltis" galės būti vienu iš rimčiausių mūsų išeivijos laikraščių.

Lietuvių studentų kvartetas, vedamas Liudo Jarošeko, įsikūrė Rosenheime (prie Miuncheno) ir intensyviai ruošiasi gastroléms po lietuvių stovyklas.

* Vėl visa eilė vokiečių senųjų leidėjų gavo kontr. tarybos leidimus leisti meno ir literatūros veikalus. Netrukus numatoma išleisti žymesniųjų vokiečių klasikų veikalus, paskum pasaulinės literatūros autorių, tarp jų Gotfriedo Kellerio, Dickenso, M. Tvaino, Balzako, Tolstojaus ir kt. Amerikiečių zonoj leidimus gavę jau 46 leidėjai.

* Šiemet Miuncheno Taryba paskyrė miesto vardu 1945 m. literatūros premiją, kuri teko Miunchene įsikūrusiam vokiečių kat. rašytojui Peteriui Dörfleriui, išgarsėjusiam realistinio stiliaus gimtojo krašto veikalais. Pora jo kūrybos nuotrupų buvo išversta ir į lietuvių kalbą.

* Suomių kompozitorius Jeanas Sibelius, gerai pažįstamas ir mūsų tėvynėje, sulaukė 80 metų amžiaus. Ta proga suomių vyriausybė suruošė jam pagerbti iškilmingą koncertą. Sukaktuvininkas gavo iš visur daug sveikinimų, tarp jų 18 rusų kompozitorių pasirašytą adresą.

* Dr. Gunteris Grallis paruošė spaudai ir netrukus išleidžia dabartinės vokiečių lyrikos antologiją, apimančią visus svarbiausius „vidaus emigrantus".

Pasaulio įvykiai 1945 metais

Baigėme 1945 metus, atnešusius pasauliui formalią taiką ir pradėjome 1946-tuosius, kurie, Londone komentatoriaus žodžiais tariant, „bus lemtinieji Europai ir visam pasauliui".

1945-tuosius metus milijonai vyrų, kurie jau po metų ilsėsis savo šeimų židiniuose, sutiko dar kautynių lauke. Ardėnų laukuose vokiečiai, Rundstedto vadovaujami, pradėjo tiek strateginiu tiek politiniu žvilgsniu nepateisinamą ofenzyvą, kurią fanatizme apakęs Gobelsas pavadino „Fürerio gražiausia švenčių dovana vokiečių tautai". Gi net eiliniam įvykių stebėtojui ji atrodė tik paskutinė mirštančios gulbės giesmė. Gerai paruošti gen. Eisenhoverio ir feldm. Montgomery daliniai puolimus atlaikė, o koordinuotos karinės operacijos iš vakarų ir rytų gegužės mėn. 8 d. priverté Vokietija kapituliuoti. Savaite prieš tai savižudybe savo gyvenimą baigé visų tų liūdnųjų įvykių kaltininkas Hitleris.

Savo tautos galutinės pergalės kautynių lauke nesulaukė ir didysis Roozveltas, kuris miré 1945 m. balandžio mėn. 13 d.

Pasibaigus Europoje karui, imta skubiai organizuoti taiką. Po ilgų derybų 50-ties valstybių delegatai birželio mėn. 25 d. pasirašė tarptautinio saugumo organizacijos, vad. Sąjunginėmis Valstybėmis, statutą. Šio statuto pagrindiniai principiai yra: užtikrinti būsimoms kartoms taiką, sukurti tarptautinę teisę ir tarptautinį saugumą, užtikrinti žmogaus, tiek didelių tiek mažų tautų laisvę, ūkinį ir socialinį tautų išsivystymą.

San Francisko kon — joje jau iškiló esminių nuomonių skirtumų tarp Anglijos, Amerikos ir daugelio mažųjų valstybių iš vienos pusės ir Sov. S-gos — iš kitos. Norėdami užbėgti galimiems didesnės reikšmės nesutarimams ateityje už akių, liepos mėn. viduryje susitiko 3-ims didžiosioms galybėms vadovaują vyrai — Trumanas, Stalinas ir Curchillis; pastarąjį k-jos pabaigoje pakeité naujasis Anglijos min. pirmininkas Attlee. Potsdamo k-ja neatnešė tų rezultatų, kurių tikėjosi pasaulis. Tiesa, jos pasėkoje gimė nuolatinė 5-kių užsienių reikalų ministerių taryba, kuriai „Trys Didieji" pavedė išdirbti taikos sąlygas Vokietijos sąjunginėms valstybėms, ir nustatyti galutinius principus Vokietijos ateities valdymui. Tačiau ir šitos tarybos pirmasis susitikimas Londone baigėsi visišku nepasisekimu.

Netrukus po Potsdamo k-jos buvo parklupdyta ir Japonija, būtent rugpiūčio mėn. 15 d. Pagrindinis motyvas, privertęs Japoniją pakelti rankas, buvo naujas baisus ginklas — atominė bomba, kuri rugpiūčio mėn. 5 d. buvo numesta į Hiroshimos miestą prieš pat kapituliaciją, t. y .VIII. 8 d.

Nugalėjus ir paskutinį bendrąjį priešą, priešingumai tarp demokratinių Vakarų ir bolševikinės Rusijos nesumažėjo. Priešingai, jie dar labiau išryškėjo, nes pats priešas ir buvo vienintelė reali sąjungininkų jungtis.

Vykdydami Potsdamo k-jos nutarimus rugsėjo mėn. 11 d. į Londoną susirinko 5 užs. reikalų ministeriai. Kaip jau minėta, čia né vienu klausimu susitarimo prieiti nepavyko, net nesusitarta dėl baigiamojo k-jos komunikato. Bevinas ir Byrnes dėl nepasisekimo apkaltino Sov. S-gą, Molotovas gi — anglosaksus, norinčius monopolizuoti atominės bombos paslaptį. Čia susiformavo ir naujos politinės sąvokos. — „Rytų blokas" ir „Vakarų blokas".

Maskvos konferencija užbaigė gausių 1945 metų įvykių seriją. Nors, min. Bevino žodžiais. Maskvoje „nueitas kelias néra ilgas", tačiau čia buvo pozityvus bandymas atstatyti abipusį pasitikėjimą ir surasti bazes tolimesniam bendradarbiavimui. Gruodžio mėn. 27 d. pasibaigusi konferencija Maskvoje į savo balanso aktyvą įrašė šiuos klausimus: atominės energijos kontrolę, Balkanų ir Tol. Rytų politines painiavas, į pasyvą — Persijos ir Turkijos problemas. Nors iš baigiamojo Maskvos k-jos komunikato matyti, kad abi šalys, sprėsdamos ginčijamus klausimus, parodė nemaža nuolaidumo, tačiau kartu pastebima, kad prie jų eita su dideliu atsargumu ir rafinuota diplomatija. Todėl ir jų sprendimas néra išbaigtas, bet daugiau įžanginis.

1945 m. gyva veikla reiškėsi ir Europos valstybių gyvenime. Vakarų demokratijos įtakoje esančios didelės ir mažos tautos kūré savo valstybinį gyvenimą ir, pradedant pačia Anglija, pačioms masėms leido pasisakyti dėl valdymosi formų. Sov. S-gos įtakos zonoje esančių valstybių sudarymo demokratiškumu ne vienu atveju Vakarai stipriai suabejojo. To pasėkoje pav. Bulgarijos naujai išrinktoji vyriausybė iki šiol Anglijos ir Amerikos néra pripažinta. Abiejų „blokų" susikryžiavime atsidūrusi Čekoslovakija naudojasi veik pilnomis politinėmis laisvėmis ir savo valstybinio gyvenimo atkūrimą remia tautos valia. Charakteringa, kad tautos, jei jos neveikiamos pašalinės jėgos, kurdamos politinį gyvenimą, parodo nemaža subrendimo, vengia kraštutinumų, o renkasi dažniausiai vidurį ar nuosaikų pasvirimą į kairę.

Baltijos valstybių padėtis nei de iure, nei de facto per 1945 metus nepasikeitė. Didžiosios demokratijos jų savarankiškumą visą laiką pripažino, ir atsakingi šių valstybių vyrai ne kartą tai oficialiai patvirtino. Lietuvos, Latvijos ir Estijos konsuliarinės atstovybės šiuose kraštuose tebéra pripažįstamos ir diplomatiniai atstovai tebeatlieka savo funkcijas. Sovietų S-ga šiuo klausimu savo nuomonės irgi nepakeitė ir šioms mažvtėms okupuotoms valstybėms tebetaiko partijos nustatytą „tradicinę" politiką.

Naujųjų metų pasaulinės politikos įvykių eilė pradedama 1946 m. sausio mėn 14 d. Londone įvykstančiu 51 Sąjunginės Valstybės pilnaties posėdžiu. Š. m. gegužės mėn 1 d. atsakingų politikų yra pažadėta sušaukti Taikos Konferencija, kuri galutiniai ir iš esmės turės nustatyti politinį pasaulio žemėlapį. Mes turime pagrįstų vilčių laukti, kad prie Baltijos jūros bus atžymėtas kampelis, kur visam pasauly išblaškyti mūsų tautiečiai vėl galės susirinkti.

J. K.

Istorinis Amerikos Lietuvių Kongresas

Lapkričio 29 ir 30 d. d. ir gruodžio 1 d. įvykusiame Amerikos Lietuvių Kongrese Čikagoje dalyvavo visų politinių grupių atstovai, išskyrus komunistų. Kongresas buvo milžiniška lietuvių vieningumo ir nepalaužiamo noro atkurti Nepriklausomą Lietuvą demonstracija. Jame dalyvavo septyni šimtai du lietuvių atstovai iš JAV ir Kanados. Kongresą sveikino telegramomis arba asmeniškai jame dalyvaudami daug įtakingų JAV Kongreso narių, gubernatorių ir organizacijų vadovų. Kongresas priėmė visą eilę rezoliucijų, tarp kurių vieną specialiai adresuotą JAV prezidentui Trumanui, primenant prezidento Roosvelto padarytus ir jo — prezidento Trumano — pakartotus pasižadėjimus mažųjų tautų laisvės ir nepriklausomybės atstatymo reikalu ir prašant daryti visa, kad pažadai neliktų tik pažadais. Vadovauti tolimesnei Amerikos lietuvių politinei kovai už Lietuvos laisvę ir rūpintis visame pasaulyje išblaškytų tautiečių reikalais Kongreso išrinkta Amerikos Lietuvių Taryba iš 27 asmenų, atstovaujančių visas didžiąsias politines sroves: katalikus, socialistus ir tautininkus.

*

Patirta, kad Lietuvos pasiuntinybės ir konsulatai įvairiuose kraštuose gauna iš tautiečių daug laiškų bei įvairių užklausimų. Pasiuntinybės bei konsulatai labai apgailestauja negalį visiems užklausėjams atsakyti dėl pašto susisiekimo nebuvimo.

SVEIKINIMAI

Mielą mokslo draugę Danutę Rimkutę ir bendro likimo brolį Alfonsą Pareigį sutuoktuvių proga sveikina raseiniečiai
Anelė, Apolonijus ir Jonas
München-Freimann

—

Mielam kolegai mokytojui Alfonsui Pareigiui, susituokusiam su P. Danute Rimkute, linkime jaukios šeimyninės laimės.

—

Miuncheno lietuvių gimnazijos lygiagrečių klasių
Freimane inspektorius ir mokytojai.

—

Mielą kolegą mokytoją Brunoną Bobelį, sukūrusį šeimos židinį, nuoširdžiai sveikiname.
Miuncheno lietuvių gimnazijos lygiagrečių klasių
Freimane inspektorius ir mokytojai.

—

Müncheno lietuvių gimnazijos mokytoją, p. Alfonsą Pareigį sukūrusį šeimos židinį su p-le Danute Rimkute sveikinam ir linkim daug laimės
J. Kavaliūnas ir V. Lukšys

—

Mūsų mylimą Müncheno lietuvių gimnazijos mokytoją p. Alfonsą Pareigį, sukūrusį šeimos židinį su p-le Danute Rimkute, sveikinam ir linkim daug šeimyniškos laimės
Müncheno lietuvių gimnazijos VIII kl. mokiniai

—

IEŠKOJIMAI

554. Tiškus Algirdas, Würzburg, Nordkaserne, D. P. Camp, — Tiškevičiaus Stasio.

555. Briedelis Stasys, Mannheim, D. P. Center, Kaiser-Wilhelm-Kaserne, — Balandžio Albino, Jerašūno Petro su šeima, Eigelienės Stasės su šeima, Dubinsko Alfonso, Jončaičio Broniaus, Svilo Vytauto ir Jarasiūno Stasio.

556. Vaškys Pranas, Memmingen, Baltikum Lager I-mas blokas, 17 kamb., — žmonos su vaikas, brolio Juozo ir Jankauskaičių Kazių.

557. Valkauskas Vytautas, Frankfurt/M.-Hedderheim, V.D.M. 3567. ORO MAM. Company — sesers Janinos ir Juozo Žakevičių ir Broniaus Čekausko.

558. Jefremovas Eugenijus, Landau a. Isar, Oberhöcking, Ndb., — savo seserų Liucės ir Zofijos iš Jonavos.

559. Žygienė Nadieždа, Isny i. Allgäu, — sūnaus Žago Adolfo, gim. 1929. II. 16. paskutiniu laiku tarnavusio Luftgaupostamt, Berlin (L. 40697 Feldpost).

560. Žadeikytė Teodora, München, Lamontstr. 21, Liet. S-ga, — savo brolių Jono, Juozo, Stasio ir pažįstamų.

561. Barmus Ksaveras, Wunsiedel, Liet. stov., — brolių: Henriko ir Leono Barmų.

562. Gedutis Adomas, Kr. Erding, Langgeisling, Dorf 105, — sesers Gedutytės Petrės, Janušo Jono, Janiušo Leono, Erlausko Juozo ir Razmo.

563. Tiškus Algirdas, Würzburg, Nord-Kaserne D. P. Campany, — Tiškevičiaus Stasio.

564. Briedelis Stasys, Mannheim, D. P. Center Kaiser-Wilhelm-Kaserne, — Balandžio Albino, Jerašūno Petro su šeima, Eigelienės Stasės su šeima, Dubinsko Alfonso, Jončaičio Broniaus, Svilo Vytauto ir Jarašūno Stasio.

565. Vaškys Pranas, Memmingen, Balticum Lager I Block 17 Zimmer, — žmonos su vaikais, brolio Juozo ir Jankauskaičių Kazių.

566. Počkaitytė Kunigunda, Regensburg, Oskar-Körner-Str. 14, — Peckaičio Konstantino su šeima.

567. Petronytė Julijona, München, Rauchstr. 20, — Petronio Donato.

568. Dirvelis Simanas, Kressbronn, — Pranaičio Jono, Vabalo Kazio, Balčiaus Prano, Kėblinsko Justino ir Dobilo Vinco.

569. Grincevičius Stasys, Ilsfeld, Rathausstr. 2, Kr. Heilbronn, — Kulevičienės Stasės, paskutiniu laiku gyv. Erfurte.

570. Dapkus Stasys, Amberg, Litauisches Lager W., Kaiser-Kaserne, — Šimkaus Jono, Pečiulio Juozo, Zabrinaičio Stepo, Skiporytės Julės.

571. Balbachienė Sofija, „Aidų“ red., Lamontstr. 21, — Balbacho Anatolijaus, Šeferio ir Žadeikio šeimų.

572. Vitkus Zenonas, Gunzenhausen, Liet. stov., — Vitkaus Juozo, Bušauskienės Julijonos, Bušausko Zenono, Bušauskaitės Jadvygos, Vitkaus Jono ir Vitkaus Leono.

573. Ukienė Sofija, Gunzenhausen, Liet. stov., — Paškevičienės Onos, Paškevičiaus Juozo, Paškevičiaus Motiejaus, Paškevičiaus Antano, Paškevičiaus Vlado ir Uko Karoliaus.

574. Beresnevičius Vincas, Gunzenhausen, — Stasaičio Vacio, Bervingo Gustavo, Ramanausko Stasio, Vacbergo Petro, Špuros Jono.

575. Gogelytė Janina, Heppenheim, Hambacherstr. 10, — giminių ir artimųjų.

576. Sadauskienė Ona, München, I-moji Liet. stov., — brolių ir giminių.

577. Tijūnėlis Juozas, München, Rosenfeldestr., B.M.W., — Tijūnienės Julės ir sūnaus Zenono.

578. Salasevičiūtė Fidelė, Dinkelsbühl, Luitpoldstr., Liet. stov., — sesers Albinos, brolio Juozo, Žukausko Broniaus, Miliausko Jono ir Pranckevičiaus Kostanto.

579. Dundzys Juozas, München, I-moji, Liet. stov., — tėvų Dundzių.

580. Vilkaitė Aleksandra, Rebdorf, Liet. stov., — direktoriaus Barkausko, insp. Balio, mok. Palajūno ir Vaitelio.

581. Krakoveckaitė Rūta, München, J-moji, Liet. stov., — sesers Krakoveckaitės.

582. Žukauskas Romualdas, Kirchheim, v. Treckkreben-Str. 12, — Grigaliūno Juozo, Samochvolovo ir Važgausko Balio.

583. Kalvaitis Valantinas, Beilngries, Dorf Kewenhüll 44, — Kalvaitienės Onos.

584. Vaitonis Pranas, Kreis Beilngries, Dorf Kewenhüll 5, — Vaitonienės Onos ir Baltrušaitytės Aldonos.

585. Albrechtas Pranas, Kr. Beilngries, Dorf Kewenhüll 26, — Albrechto Jurgio.

586. Tamošaitis Kazys, Lamstedt, Grosse Str. 8, Kr. Land-Hadeln, — Butkevičiaus Antano, Mako Stasio ir Tamošaičio Povilo.

587. Kreivys Vladas, Bamberg, D. P. S. Camp. 3, Moosgasse 120, — brolių Prano ir Antano, sesers Marijos ir pažįstamų.

588. Podvaraitis Vincas, Rosenheim, Liet. stov., — Zdanavičiaus Broniaus, vet. gyd. Grigaliūno Aniceto, Dikinio Antano ir Griniaus Algirdo.

589. Žylė Leonas, München-Freimann, SS-Kaserne, — Petukevičiūtės Marytės, gyv. Kaune.

590. Puodžiukaitis Gediminas, Bamberg, D. P. 5 camp. 3/oos, — tėvų ir pažįstamų.

591. Savickas Jurgis, München-Freimann, SS-Kaserne, — Norkaus Kazio, Pauliko ir Livašių iš Darbėnų.

592. Tūravienė Ona, Niklosreuth bei Assling, — Tūravo Jono ir giminių: Endriukaitienės Elzbietos, Tunikaitienės Mortos ir Murmonienės Nadės.

593. Mieželis Antanas, Illertissen, — Mieželio Broniaus ir švogerio Vaikučio.

594. Kasperavičius Kęstutis, Illertissen, Hauptstr. 162¼, — Gyd. Morkeliūno Igno, Jasiukevičienės Kostės ir stud. Pikaitės Laimutės.

595. Tamošiūnienė-Sutkutė Marija, Bamberg, Srichenstr. 15, — Tamošiūno Stepono iš Svedasų ir Sutkaus Vytauto iš Šiaulių.

596. Šatkus Pranas, Mühldorf, Liet. stov., — Kašausko Tomo ir Gmoblio Juozo.

597. Krivas Jonas, Mühldorf, Liet. stov., — Kozulio Prano ir pažįstamų.

598. Kleveckas Antanas, Mühldorf, Liet. stov., — brolio Jurgio iš Panevėžio.

599. Mikoliūnienė - Budrevičiūtė Olga, Lübeck, Ziegelstr. 28a, — Misoliūno Jono iš Biržų.

600. Kavalčiukas Aleksandras, München, Cuvillierstr. 3, — Ščefanavičienės Marijonos ir Ščefanavičiūtės Elenos.

601. Švabaitė Marija, München-Freimann, SS-Kaserne, — Rackausko Juozo.

602. Bartašiūnas Antanas, München, Lohengrinstr., — giminių bei pažįstamų.

603. Baltakis Pranas, Augsburg, I-moji, Liet. kol., — Juozo ir Antano Baltakių.

604. Baukus Juozas, Augsburg, I-moji, Liet. kol., — Antaninos Baukienės ir Baukaičių Teresės ir Birutės.

605. Bendikaitė Marijona, München-Freimann, SS-Kaserne, — Bendiko Pranciškus ir Barvienės Onos.

606. Mickevičienė Izabelė, München-Freimann, SS-Kaserne, — Mickevičiaus Marijono ir Paulavičiaus Jono.

PADĖKOS

Miuncheno lietuviams, suaukojusiems per p. Stasį Prancką „AIDAMS“ 1510 RM., nuoširdžiai dėkojame

„AIDŲ“ REDAKCIJA

*

Miuncheno lietuvių visuomenei, paaukojusiai Kalėdų Švenčių proga per P. A. Sodaitį vietos lietuvių gimnazijai RM. 3060, atjautusiai sunkią mūsų mokyklos būklę ir tuo būdu medžiagiškai ir morališkai ją parėmusiai, nuoširdžiai dėkoju:

Lietuvių Gimnazijos Miunchene

Direktorius

„Aidai“ yra dviejų laidų: kultūrinis žurnalas ir dienos informacija. „Aidų“ žurnalas išeina kiekvieno mėnesio 1 ir 15 dienomis, 16 psl. didumo, „Aidų Dienos Informacija“ kiekvieną dieną, išskyrus šventadienius. „Aidus leidžia Spaudos Darbuotojų Kolektyvas. Vyr. Redaktorius — Dr. V. Bieliauskas. Žurnalo Redaktorius — K. Bradūnas. Redakcijos adresas: München 27, Lamonstr. 21. Žurnalo numerio kaina 1 RM.